

Кастрычнік 2024

**Скрадзенае дзяцінства:
як беларускі рэжым сцірае
ідэнтычнасць украінскіх дзяцей
праз перасяленне, перавыхаванне
ды мілітарызацыю**

Падзяка

Даклад падрыхтаваны сумесна Freedom House, Праваабарончым цэнтрам ZMINA, Рэгіянальным цэнтрам па правах чалавека і Праваабарончым цэнтрам «Вясна».

Асацыяцыя супрацоўнікаў праваахоўных органаў Беларусі (BELPOL) прадставіла канфідэнцыйныя звесткі аб пераселеных у Беларусь украінскіх дзецях.

Метадалогія падрыхтавана Цэнтрам па правах чалавека ZMINA і Рэгіянальным цэнтрам па правах чалавека.

Праваабарончы цэнтр ZMINA, Рэгіянальны цэнтр па правах чалавека і Праваабарончы цэнтр «Вясна» правялі расследаванне і праверку з выкарыстаннем адкрытых крыніц.

Freedom House каардынаваў даследаванні, расследаванні і адвакацыйную дзейнасць.

Фота на вокладцы: дзеці з акупаваных раёнаў Данецкай вобласці з прадстаўніком вайскавай часткі 3214 МУС у Мінску, Беларусь.

Дата: чэрвень 2022 | Крыніца: канфідэнцыйныя звесткі BELPOL

Змест

Рэзюмэ	5
Заўвагі аб асноўных скарачэннях і тэрміналогіі.....	6
Уводзіны.....	7
Метадалогія.....	8
Ключавыя высновы.....	9
Раздзел 1. Храналогія перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей у Беларусь: да і пасля поўнамаштабнага ўварвання	10
Кароткі агляд ключавых выпадкаў.....	11
Раздзел 2. Перавыхаванне і мілітарызацыя: Беларусь як частка расійскай сістэмы	13
2.1. Лагеры пераыхавання: прапаганда ў праграме навучання і забавляльных мерапрыемствах	14
2.2. Эксплуатацыя ўкраінскіх дзяцей у прапагандзе.....	15
2.3. Мілітарызацыя: падрыхтоўка новых расійскіх салдатаў.....	16
2.4. Мадэль мілітарызацыі: Кадэцкі корпус імя Захарчанкі	17
Раздзел 3. Як беларускі рэжым арганізуе і фінансуе перасяленне, пераыхаванне і мілітарызацыю ўкраінскіх дзяцей	20
3.1. Перамяшчэнне, пераыхаванне і мілітарызацыя ўкраінскіх дзяцей у Беларусі	22
3.2. Сувязі беларускага рэжыму і яго ўнёсак ў рэалізацыю больш шырокай палітыкі перасялення, пераыхавання і мілітарызацыі, якую праводзіць Расія.....	24
3.3. Роля Саюзнай дзяржавы ў перасяленні, пераыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей	26
Раздзел 4. Прававыя высновы	27
4.1. Парушэнне асноўных правоў і свабодаў дзіцяці ў кантэксце адказнасці беларускай дзяржавы ў рамках механізмаў ААН.....	27
4.2. Элементы міжнародных злачынстваў пры пераыхаванні ўкраінскіх дзяцей (паводле Рымскага статуту) і індывідуальная крымінальная адказнасць	28
Высновы	31
Рэкамендацыі.....	33
Канчатковыя заўвагі	36

Рэзюмэ

З пачаткам поўнамаштабнага ўварвання расійскіх войскаў у лютым 2022 года ўлады Расіі актывізавалі палітыку перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей з часова акупаваных тэрыторый Украіны. Аднак усё яшчэ не надаецца належнай увагі ролі беларускага рэжыму ў садзейнічанні гэтай палітыцы. Дадзеная справаздача мае на мэце запоўніць гэты прабел шляхам дэталёвага вывучэння таго, як беларускі рэжым перасяляе, індактрынуе, перавыхоўвае і мілітарызуе ўкраінскіх дзяцей у рамках больш шырокай расійскай дзяржаўнай палітыкі, накіраванай на выкараненне ўкраінскай нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці.

Ключавыя высновы даклада.

1. Аляксандр Лукашэнка асабіста стварыў умовы для перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей на беларускую тэрыторыю¹.
2. Беларускі рэжым актыўна рэалізуе расійскую дзяржаўную палітыку знішчэння ўкраінскай ідэнтычнасці шляхам сістэматычнай індактрынацыі ды перавыхавання дзяцей.
3. Беларускі рэжым з'яўляецца саўдзельнікам Расіі ў справе мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей.
4. Саюзная дзяржава Расіі і Беларусі адыгрывае важную ролю ў фінансаванні і арганізацыі перамяшчэння, індактрынацыі, перавыхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей.
5. Дзяржавай арганізаваныя недзяржаўныя арганізацыі (GONGO) адыгрываюць важную ролю ў рэалізацыі беларускім рэжымам расійскай палітыкі.
6. Беларускі ды расійскі рэжымы эксплуатауюць украінскіх дзяцей у прапагандысцкіх мэтах.

Справаздача прапануе замежным урадам, ураду Украіны, Міжнароднай кааліцыі за вяртанне ўкраінскіх дзяцей, міжнародным донарам і грамадзянскрай супольнасці:

- Заклікаць Міжнародны крымінальны суд (МКС) пачаць расследаванне фактаў перамяшчэння, індактрынацыі ды мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей беларускім рэжымам і выдаць ордэры на арышт:
 - самаабвешчанага прэзідэнта Беларусі Аляксандра Лукашэнкі;
 - дзяржаўнага сакратара Саюзнай дзяржавы Расіі і Беларусі, расійскага палітыка Дзмітрыя Мезянцава;
 - старшыні Савета міністраў Саюзнай дзяржавы, прэм'ер-міністра Расіі Міхаіла Мішусціна;
 - Аляксея Талая, беларускага параалімпійца і кіраўніка Фонду Аляксея Талая, які адыгрывае цэнтральную ролю ў праекце перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей у Беларусь.
- сумесна працаваць над стварэннем адзінага міжнароднага механізму садзейнічання вяртанню ўкраінскіх дзяцей ва Украіну з тэрыторыі Беларусі;
- заахвочваць і выконваць санкцыі супраць службовых асобаў беларускага рэжыму і Саюзнай дзяржавы Расіі і Беларусі, у прыватнасці, у адказ на іх злачынствы супраць украінскіх дзяцей.

Справаздача будзе суправаджацца прадстаўленнем у МКС з заклікам выдаць ордэры на арышт чатырох вышэйзгаданых асоб.

Заўвагі аб асноўных скарачэннях і тэрміналогіі

Аўтары выкарыстоўваюць такія скарачэнні:

- Расія – Расійская Федэрацыя
- Крым – Аўтаномная Рэспубліка Крым
- Беларусь – Рэспубліка Беларусь
- Саюзная дзяржава – Саюзная дзяржава Расіі і Беларусі

Аўтары выкарыстоўваюць тэрміны «індактрынацыя» і «пэравыхаванне» як узаемазамежныя.

Аўтары выкарыстоўваюць ключавыя тэрміны, акрэсленыя наступным чынам.

- **Перамяшчэнне.** Згодна з Нормай 129 звычайнага міжнароднага гуманітарнага права, «перамяшчэнне» азначае вываз грамадзянскага насельніцтва па прычынах, звязаных з узброеным канфліктам, як унутры, так і за межамі нацыянальнай тэрыторыі². У заўвазе 13 да Элементарнага злачынстваў Міжнароднага крымінальнага суда гаворыцца, што тэрміны «гвалтоўна перамешчаны» і «гвалтоўна дэпартаваны або высланы» ўзаемазамежныя. Freedom House, Цэнтр па правах чалавека ZMINA, Рэгіянальны цэнтр па правах чалавека (РЦПЧ) і «Вясна» наўмысна выкарыстоўваюць тэрмін «перамяшчэнне», а не «дэпартацыя» або «высяленне», таму што два апошнія злачынствы патрабуюць больш высокага стандарту доказаў, у прыватнасці прымусовага характару працэсу. Тэрмін «перасяленне» дапускае мноства «шэрых зон» адносна згоды. Як гаворыцца ў самім дакладзе, прадастаўленне і/або наяўнасць згоды бацькоў або апекуноў на перадачу ўкраінскіх дзяцей з часова акупаваных тэрыторый часта бывае складана ўсталяваць. Выкарыстанне тэрміна «перамяшчэнне», а не «дэпартацыя» або «высяленне», таксама дазваляе аўтарам засяродзіцца на тым, што адбываецца з украінскімі дзецьмі, калі яны трапляюць

у Беларусь, а не на законнасці іх перасялення як такога.

- **GONGO.** «Дзяржавай арганізаваная грамадская арганізацыя». Гэты, здавалася б, парадаксальны тэрмін адносіцца да арганізацый, створаных або спансаваных урадамі для прасоўвання іх інтарэсаў і ўмацавання іх легітымнасці ўнутры краіны і за мяжой. Яны выглядаюць як сапраўдныя НДА, але знаходзяцца пад поўным кантролем урада.
- **Рускі свет (рас. – «русский мир»).** Гэты тэрмін адносіцца да каланіяльнай ідэалогіі, якую падтрымлівае прэзідэнт Расіі Уладзімір Пуцін і якая ўкаранёная ў савецкую, а пазней і расійскую дзяржаўную палітыку дамінавання Расіі. Ён заснаваны на ідэі, што ўкраінцы, беларусы і некаторыя іншыя этнічныя групы ў рэгіёне самі па сабе з'яўляюцца рускімі, незалежна ад іх этнічнай прыналежнасці, нацыянальнасці і таго, як яны сябе ідэнтыфікуюць. Гэтую канцэпцыю Крэмль абапірае на расійскую мову як агульную мову і лічыць расійскую культуру агульнай культурай вышэйшай за іншыя. Канцэпцыя таксама адносіцца да эканамічнага дамінавання Расіі над гэтымі незалежнымі дзяржавамі.
- **Саюзная дзяржава Расіі і Беларусі (Саюзная дзяржава).** Саюзная дзяржава, створаная ў 1999 годзе Лукашэнкам і былым прэзідэнтам Расіі Барысам Ельцыным, з'яўляецца наднацыянальным утварэннем, якое складаецца з Расіі і Беларусі. Яго афіцыйная мэта – паглыбленне эканамічнага і абароннага супрацоўніцтва паміж дзвюма краінамі і, у рэшце рэшт, іх аб'яднанне. Кіруецца Вышэйшым дзяржаўным саветам, які з 2000 году ўзначальвае Лукашэнка. Цяпер дзяржсакратаром Саюзнай дзяржавы з'яўляецца расійскі палітык Дзмітрый Мезянцаў, а старшынёй Савета міністраў – прэм'ер-міністр Расіі Міхаіл Мішусцін.

Уводзіны

З пачаткам поўнамаштабнага ўварвання ва Украіну Расійская Федэрацыя актывізавала дзяржаўную палітыку прымусовага перасялення ўкраінскіх дзяцей з часова акупаваных тэрыторый Украіны. Расія пачала гэтую практыку ў 2014 годзе пасля незаконнай анексіі і акупацыі Аўтаномнай Рэспублікі Крым³.

Прымусовая перадача ўкраінскіх дзяцей з часова акупаваных тэрыторый у Расію з'яўляецца часткай палітыкі Крамля па выкараненні ўкраінскай нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці⁴. Аднак ролі беларускага рэжыму і Саюзнай дзяржавы Расіі і Беларусі ў прасоўванні і садзейнічання гэтай палітыцы на тэрыторыі Беларусі належнай увагі не надаецца. Гэтым дакладам Freedom House, Цэнтр па правах чалавека ZMINA, Рэгіянальны цэнтр па правах чалавека (РЦПЧ), «Вясна» і Асацыяцыя былых супрацоўнікаў праваахоўных органаў Беларусі (BELPOL) імкнучца падкрэсліць саўдзел беларускага рэжыму і вышэйшага кіраўніцтва Саюзнай дзяржавы. На падставе сотняў матэрыялаў з адкрытых крыніц і значнай колькасці дадзеных, сабраных BELPOL і эксклюзіўна прадстаўленых Freedom House, аўтары справаздачы прыйшлі да высновы, што гэтыя структуры актыўна ўдзельнічаюць у рэалізацыі расійскай палітыкі сцірання ўкраінскай ідэнтычнасці дзяцей шляхам іх сістэматычнага перамяшчэння, індэктрынацыі і мілітарызацыі на тэрыторыі Беларусі. Хаця гэтыя дзеянні адбываюцца на тэрыторыі Беларусі, яны ідуць на карысць цяперашняй расійскай дзяржаўнай палітыцы, укараняючы расійскія прапагандысцкія наратывы.

Высновы з'яўляюцца вынікам васьмімесячнага маштабнага расследавання адкрытых і закрытых крыніц, праведзенага ўкраінскімі і незалежнымі беларускімі арганізацыямі грамадзянскай супольнасці пры каардынацыі Freedom House. Нягледзячы на тое, што было некалькі папярэдніх расследаванняў перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей, гэты даклад з'яўляецца першым вынікам структураванага супрацоўніцтва паміж украінскімі няўрадавымі арганізацыямі (НДА) і незалежнымі беларускімі НДА ў выгнанні. Гэта супрацоўніцтва мае вырашальнае значэнне для фарміравання сапраўды цэласнага разумення саўдзелу беларускага рэжыму і яго ўплыву на ўкраінскіх дзяцей. У гэтай справаздачы таксама ўпершыню выкарыстоўваліся дадзеныя пра ўкраінскіх дзяцей-перасяленцаў, якія сталі вядомыя BELPOL дзякуючы кантактам з прадстаўнікамі беларускага рэжыму.

Гэты даклад – адзін з першых, дзе прасочваюцца маршруты дзяцей-перасяленцаў і падрабязна апісваецца, што з імі адбывалася падчас перасялення. Вызначэнне гэтых маршрутаў вельмі важна для дэталевага разумення ўдзелу беларускага рэжыму. Нягледзячы на тое, што аўтарам удалося ўсталяваць імёны некаторых дзяцей, ідэнтыфікацыя ўсіх ахвяр патрабуе дадатковых даследаванняў. Акупацыйная ўлада ва Украіне, беларускі рэжым, Саюзная дзяржава і дзяржавай арганізаваныя недзяржаўныя арганізацыі (GONGO), якія дзейнічаюць ад імя гэтых структураў, наўмысна ўтойваюць інфармацыю, якая б дазволіла ідэнтыфікаваць дзяцей.

Высновы справаздачы ўяўляюць сабой значны прарыв у разуменні таго, як перамяшчэнне ўплывае на ўкраінскіх дзяцей, і як гэтая палітыка перамяшчэння звязана з іншымі злачынствамі, якія былі ўчыненыя супраць украінцаў расійскімі і беларускімі рэжымамі. Абыходжанне з украінскімі дзецьмі падчас перасялення, у тым ліку іх выхаванне і мілітарызацыя, з'яўляецца доказам злачынства дыскрымінацыйнага пераследу, як гэта вызначана Рымскім статутам МКС, з выразнай мэтай выкаранення ўкраінскай нацыянальнай ідэнтычнасці.

Даклад складаецца з чатырох раздзелаў. У першым раздзеле прадстаўлена кароткая хрэналогія, якая паказвае, як змянілася сітуацыя з перамяшчэннем украінскіх дзяцей у Беларусь пасля поўнамаштабнага ўварвання ва Украіну. У другім раздзеле падрабязна апісваецца, як беларускі рэжым рэалізуе расійскую сістэму індэктрынацыі, перавыхавання і мілітарызацыі. Трэці раздзел раскрывае суб'ектаў, адказных за фінансаванне і арганізацыю перадачы і выхавання ўкраінскіх дзяцей беларускімі рэжымам. У чацвёртым раздзеле апісваюцца прававыя высновы, якія змяшчаюцца ў дакладзе, у прыватнасці ў дачыненні да міжнародных злачынстваў, якія былі ўчыненыя. У дакладзе змяшчаецца заклік да МКС выдаць ордэры на арышт Аляксандра Лукашэнкі, Дзмітрыя Мезянцава, Міхаіла Мішусціна і Аляксея Талая. Справаздача таксама змяшчае рэкамендацыі для замежных урадаў, урада Украіны, міжнародных донараў, грамадзянскай супольнасці і МКС аб спосабах прыцягнення да адказнасці беларускіх і расійскіх уладаў.

Справаздача суправаджаецца прадстаўленнем у МКС ад імя Freedom House, РЦПЧ і ZMINA з заклікам да расследавання саўдзелу беларускага рэжыму і Саюзнай дзяржавы, а таксама да выдачы ордэраў на арышт іх ключавых службовых асоб.

Метадалогія

Freedom House, ZMINA і РЦПЧ распрацавалі метадалогію даследавання для дакладнага і эфектыўнага пошуку, збору і захоўвання інфармацыі аб выпадках перасялення ўкраінскіх дзяцей у Беларусь. Метадалогія грунтуецца на двух складніках: канфідэнцыяльных дадзеных, якія BELPOL прадстаўляе эксклюзіўна Freedom House, а таксама матэрыялах з адкрытых крыніц, вызначаных аўтарамі справаздачы. Апрацоўка гэтых матэрыялаў абпіралася на Пратакол Берклі пра расследаванні з адкрытых крыніц, уключаючы падрабязныя крокі для дакументацыі з адкрытых крыніц, належны запіс, абмен і захоўванне інфармацыі⁵.

BELPOL – незалежная беларуская няўрадавая арганізацыя, якая працуе за межамі Беларусі, каб пазбегнуць палітычнага пераследу. Яе заснавалі ў 2020 годзе былыя супрацоўнікі сілавых структураў краіны, якія дзэзерціравалі з адпаведных ведамстваў на знак пратэсту супраць масавых палітычных рэпрэсій, распачатых уладамі пасля масавых выступаў супраць фальсіфікаваных прэзідэнцкіх выбараў, у выніку якіх Аляксандр Лукашэнка захапіў уладу, яку страціў. Арганізацыя падтрымлівае кантакты з людзьмі, якія перадаюць ёй канфідэнцыяльную інфармацыю, якая ў іншым выпадку была б недаступная. Для гэтай справаздачы былі пададзеныя дакументы з прозвішчамі дзяцей, пераселеных з часова акупаваных тэрыторый Украіны ў Беларусь у перыяд з 2022 па 2023 гады, а таксама даказальныя дакументы (чыгуначныя білеты, унутраная перапіска) і іншая інфармацыя, якая магла б дапамагчы ідэнтыфікаваць украінскіх дзяцей. Значнай часткай гэтых дадзеных BELPOL падзяліўся эксклюзіўна з Freedom House.

Даследчыкі абпіраліся на матэрыялы з адкрытых крыніцаў, каб, па-першае, праверыць дадзеныя BELPOL, а па-другое, усталяваць маршруты

дзяцей-перасяленцаў і стаўленне да іх з боку беларускага рэжыму. Гэтыя адкрытыя матэрыялы ўключаюць каля 200 сайтаў і СМІ, а таксама старонкі ў сацыяльных сетках прадстаўнікоў расійскай, беларускай і акупацыйнай адміністрацыі. Даследчыкі адабралі гэтыя крыніцы на падставе іх даступнасці, ступені дэталізацыі, якую яны прадстаўляюць, і іх відавочнай сувязі з беларускім рэжымам. Яны таксама паспрабавалі звярнуцца да СМІ, якія больш вядомыя міжнароднай аўдыторыі. Акрамя таго, даследчыкі правялі маніторынг акаўнтаў у сацыяльных сетках асобных людзей, грамадскіх арганізацый, фондаў, дзяцей-перасяленцаў і іх сем'яў. Важна адзначыць, што даследчыкі выкарыстоўвалі праграмае забеспячэнне Memento, якое дазваляе архіваваць метададзеныя, каб можна было атрымаць доступ да іх, нават калі аўтары кантэнту выдаляюць яго. Гэтыя намаганні па архівавванні былі асабліва важныя ў святле спроб расійскіх і беларускіх рэжымаў схаваць або знішчыць інфармацыю, якая магла б дапамагчы ідэнтыфікаваць і знайсці месцазнаходжанне ўкраінскіх дзяцей-перамешчаных асоб.

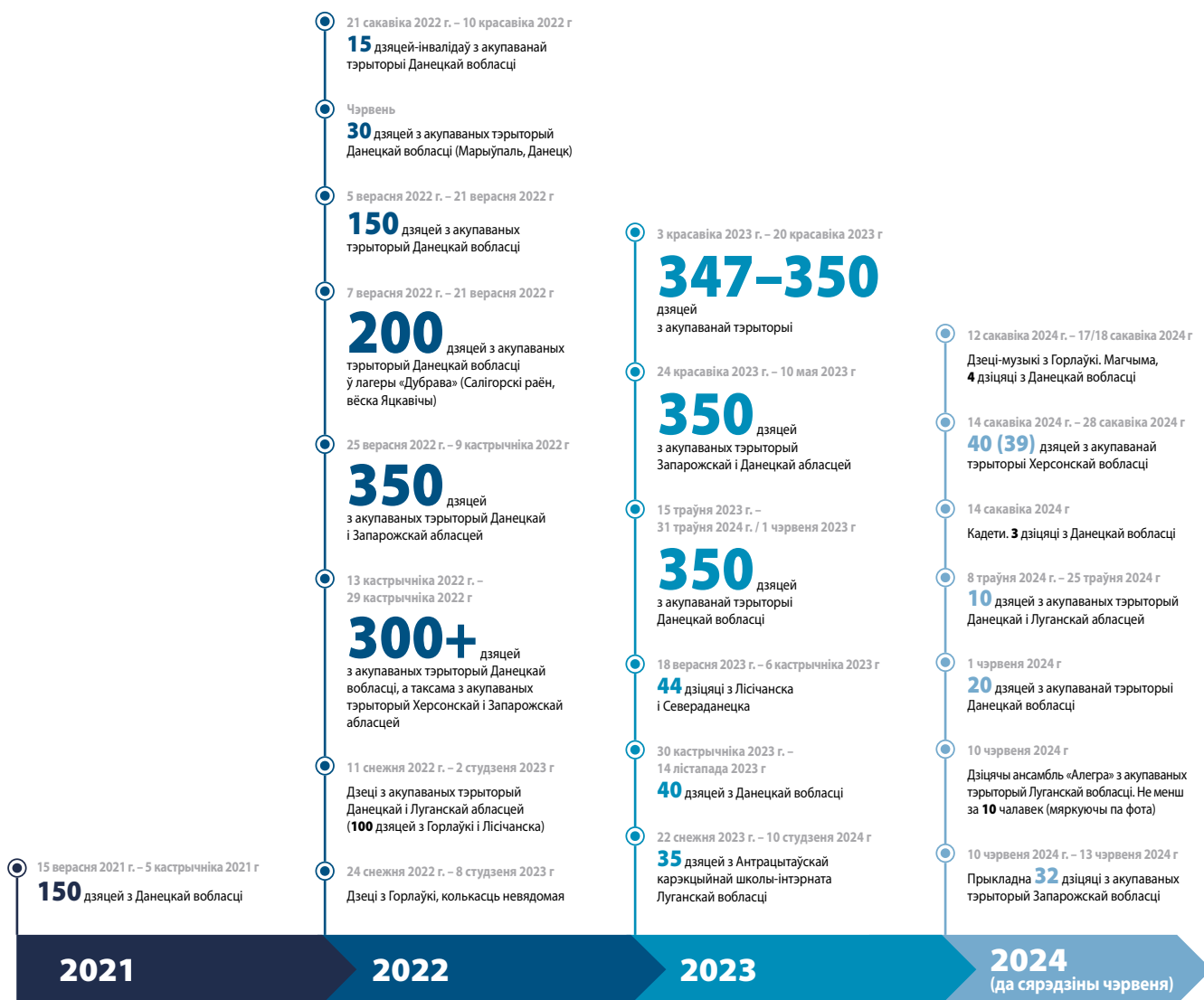
Freedom House, ZMINA, РЦПЧ і «Вясна» пабудавалі сваё даследаванне на двух міжнародна-прававых дакументах: IV Жэнеўскай канвенцыі (1949) і Канвенцыі аб правах дзіцяці (1989). Жэнеўская канвенцыя змяшчае пратаколы аб абароне грамадзянскага насельніцтва падчас вайны і аб абароне ахвяр міжнародных узброеных канфліктаў. Канвенцыя аб правах дзіцяці абавязвае дзяржавы-падпісанты адстойваць правы дзяцей на ідэнтычнасць, адукацыю, развіццё і абарону. Украіна і Расія з'яўляюцца ўдзельнікамі абедзвюх канвенцый. Гэтыя дакументы з'яўляюцца базай для прававых высноваў адносна перасялення, палітычнай індактрынацыі і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей у Беларусі.

Ключавыя высновы

- 1 Аляксандр Лукашэнка асабіста заклаў падмурк для перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей на беларускую тэрыторыю.** Указ, падпісаны Лукашэнкам у 2021 годзе, аб «арганізацыі адпачынку і аздраўлення дзяцей з Данбаса» стварыў прэцэдэнт актыўнага ўдзелу беларускага рэжыму ў перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей⁶. Акрамя ўказу 2021 года, аўтарытарны, персаніфікаваны характар рэжыму азначае, што ніводнае з дзеянняў, апісаных у гэтай справаздачы, не можа адбыцца без прамога адабрэння Лукашэнкі. Гэты працэс актывізаваўся падчас поўнамаштабнага ўварвання Расіі ва Украіну. Даследчыкі гэтай справаздачы выявілі 2219 дзяцей, пераселеных у Беларусь з 2021 года. 3-за дзеянняў саўдзельнікаў і асоб, якія спрабуюць схваць месцазнаходжанне і інфармацыю пра дзяцей, на дадзены момант невядома, колькі з іх вярнулася на акупаваныя тэрыторыі Украіны
- 2 Беларускі рэжым актыўна рэалізуе расійскую палітыку знішчэння ўкраінскай ідэнтычнасці праз сістэматычную індактрынацыю дзяцей.** Эксперты часта падкрэслівалі, што нарратыў дэўкраінізацыі (маўляў, украінцы «насамрэч» рускія) з'яўляецца часткай больш шырокіх дзеянняў і падбуржвання Масквы да генацыду, паколькі гэты нарратыў адмаўляе існаванне ўкраінскай нацыянальнай ідэнтычнасці і часта рэалізуецца разам з расійскімі зверствамі, накіраванымі супраць украінскай ідэнтычнасці⁷. Рэжым запісвае ўкраінскіх дзяцей у беларускія навучальныя ўстановы, дзе навучанне вядзецца на рускай мове, а праграма прапаганды «рускі свет» і іншыя нарратывы расійскай прапаганды. Гэтыя нарратывы ўключаюць нянавісць да іншых нацыянальнасцей, у тым ліку да ўкраінцаў. Рэжым працягвае працэс індактрынацыі праз так званыя культурныя праграмы, у якіх палітычныя, рэлігійныя і культурныя дзеячы кажуць украінскім дзецям, што яны насамрэч расіяне. У некаторых матэрыялах з адкрытых крыніц, на якія спасылаюцца даследчыкі, прадстаўнікі беларускага рэжыму называюць гэтых дзяцей «маладымі расіянамі» ці «дзецямі Данбасу», але ні ў якім разе – «украінскімі дзецямі»⁸.
- 3 Беларускі рэжым з'яўляецца саўдзельнікам расійскай мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей.** Улады краіны прымушаюць украінскіх дзяцей наведваць праваахоўныя органы і вайсковыя часткі, а таксама сустракацца з прадстаўнікамі беларускіх вайскоўцаў і моладзевых вайсковых арганізацый. Навучальныя праграмы, у якіх вучаць беларускіх дзяцей, з'яўляюцца прарасійскімі і ўключаюць некаторыя вайсковыя элементы, у той час як праграмы, якія беларускі рэжым выкладае ўкраінскім дзецям, адрозніваюцца тым, што яны накіраваныя на сціранне нацыянальнай ідэнтычнасці ўкраінскіх дзяцей.
- 4 Саюзная дзяржава Расіі і Беларусі адыгрывае важную ролю ў фінансаванні і арганізацыі перамяшчэння, індактрынацыі, перавыхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей.** Дзяржсакратар Саюзнай дзяржавы Дзмітрый Мезянеццаў і старшыня Савета міністраў Міхаіл Мішусцін неаднаразова казалі аб аказанні «гуманітарнай дапамогі» дзецям з Данбаса. Як падрабязна апісана ў трэцім раздзеле, гэтая «гуманітарная дапамога» фактычна адносіцца да перасялення ўкраінскіх дзяцей з акупаваных рэгіёнаў Украіны. У 2022 і 2023 гадах Садружнасць выдзеліла на гэтыя мэты больш за 300 000 даляраў ЗША.
- 5 GONGO адыгрываюць важную ролю ў рэалізацыі беларускім рэжымам расійскай палітыкі.** Самая вядомая з такіх арганізацый – Фонд Аляксея Талая, заснаваны беларускім аднайменным паралімпійцам. Без GONGO, іх фінансавання, сувязяў і інфраструктуры беларускі рэжым не змог бы рэалізаваць сваю палітыку выцяснення, індактрынацыі і мілітарызацыі ў такіх вялікіх маштабах.
- 6 Беларускі і расійскі рэжымы эксплуатаюць украінскіх дзяцей з прапагандысцкімі мэтамі.** Беларускія ўлады прымушаюць украінскіх дзяцей здымацца на фота і відэа, якія трансліруюць дзяржаўныя СМІ абедзвюх краін, каб апраўдаць і легітымізаваць іх перамяшчэнне, выхаванне і мілітарызацыю. Улады прымушаюць дзяцей з'яўляцца ў такім кантэксце, незалежна ад іх інтарэсаў, канфідэнцыяльнасці і магчымасці паўторнай траўматызацыі.

Раздзел 1. Храналогія перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей у Беларусь: да і пасля поўнамаштабнага ўварвання

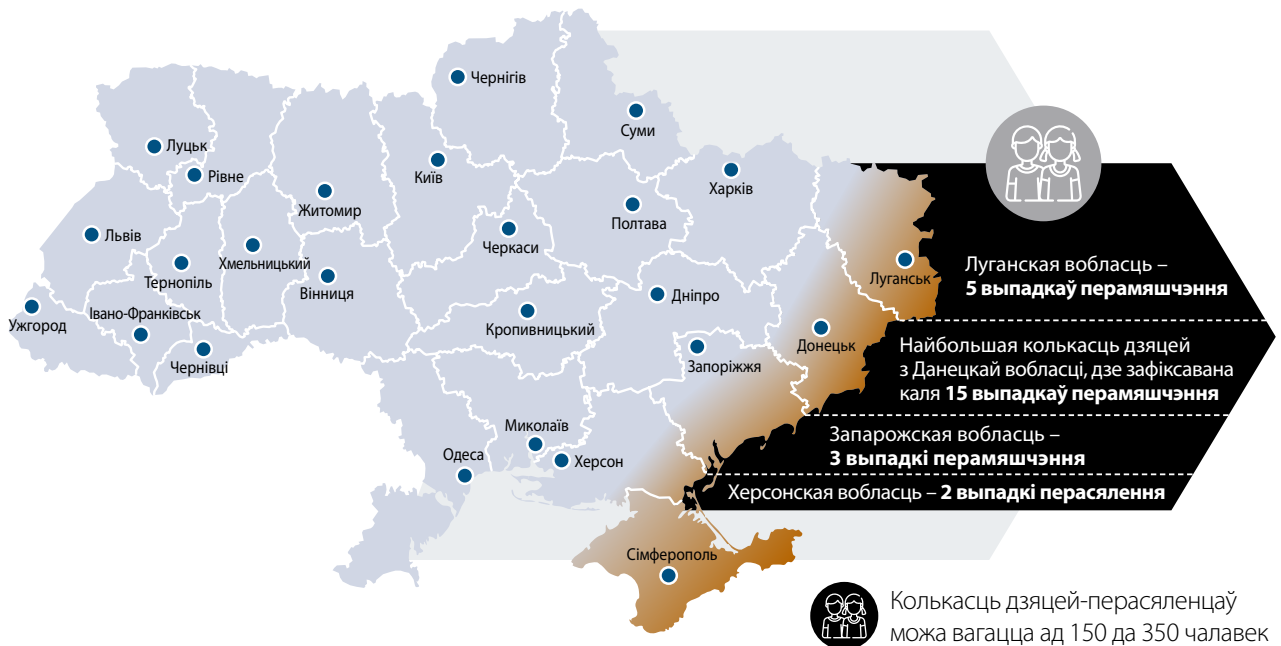
Ілюстрацыя 1. Храналогія перамяшчэнняў

Даследаванне паказала, што беларускі рэжым перавёз 2219 украінскіх дзяцей у Беларусь у перыяд з 2021 па чэрвень 2024 года па апісаных ніжэй маршрутах. Даследчыкі справаздачы пацвердзілі, што ў рамках крамлёўскай сістэмы выхавання ўкраінскіх дзяцей прынамсі 27 з 2219 дзяцей-перасяленцаў былі вывезены не толькі ў Беларусь, але і ў Расію. Што да астатніх дзяцей, то перамяшчэнне альбо

абмежавалася Беларуссю, альбо няма дастаткова інфармацыі, каб зрабіць канчатковую выснову, ці былі яны вывезены за межы Беларусі. Аднак гэтая інфармацыя важная, бо паказвае, як узаемазвязаныя расійская і беларуская сістэмы. Дванаццацігадовая Леда Маёрава з Макееўкі Данецкай вобласці, напрыклад, у верасні 2022 года была ў беларускім лагеры «Дубрава». У студзені 2023 года яна пабывала на

Ілюстрацыя 2. Колькасць выпадкаў перамяшчэння / Па рэгіёнах

крамлёўскай ёлцы, а ў жніўні 2023-га апынулася на «лячэнні»⁹ ў Ханты-Мансійскай аўтаномнай акрузе больш чым за тры тысячы кіламетраў ад дома. Такіх выпадкаў, як з Ледай, шмат. Але большасць з гэтых дзяцей з акупаваных тэрыторый, да якіх цяжка дабрацца, што ўскладняе праверку гэтых выпадкаў.

Кароткі агляд ключавых выпадкаў

2021. Пасля прэзідэнцкіх выбараў 2020 года ў Беларусі, якія не былі вызнаныя як свабодныя і справядлівыя, Лукашэнка падпісаў указ аб «аздараўленні групы дзяцей з Данецкай вобласці» ў дзіцячым адукацыйна-аздараўленчым цэнтры «Зубраня»¹⁰. У перыяд з 15 верасня па 5 кастрычніка 2021 года беларускі рэжым перавёз у Беларусь 150 украінскіх дзяцей, большасць з якіх – з дзіцячых дамоў Данецка, украінскага горада, акупаванага Расіяй з 2014 года¹¹. Дзеці з гэтай жа ўстановы былі аднымі з першых, каго дэпартавалі ў Расію за некалькі дзён да поўнамаштабнага расійскага ўварвання ва Украіну ў лютым 2022 году¹². Аляксей Талай распачаў кампанію па зборы сродкаў нібыта на аздараўленне ў Беларусі дзяцей-інвалідаў з Данбасу¹³.

2022. З пачаткам поўнамаштабнага ўварвання Расіі ва Украіну беларускі рэжым актывізаваў перамяшчэнне украінскіх дзяцей з раней і нядаўна акупаваных тэрыторый¹⁴. Ключавымі

выканаўцамі працэсу пераезду дзяцей у Беларусь сталі Аляксей Талай і Вольга Волкава, кіраўніца Данецкай GONGO «Дэльфіны». У сакавіку супрацоўнікі беларускага рэжыму перавезлі 15 дзяцей-інвалідаў у рэабілітацыйны цэнтр Астрашыцкі Гарадок. У чэрвені яны перамясцілі 30 дзяцей у санаторый «Волма». У верасні яны перавезлі 650 дзяцей у лагер «Дубрава»¹⁵. Яны таксама перавезлі 52 дзіцяці ва ўзросце ад 8 да 13 гадоў з кадэцкага корпуса імя Захарчанкі для ўкраінскіх дзяцей на акупаванай тэрыторыі Украіны ў лагер «Дубрава»¹⁶. Крыніцы паведамляюць, што ў кастрычніку¹⁷ ў гэтым жа лагера знаходзіліся яшчэ 600 украінскіх дзяцей, у тым ліку 16 кадэтаў. У снежні беларускія ўлады перавезлі 40 дзяцей у санаторый «Залатыя пяскі», а яшчэ 43 дзіцяці (сярод іх тыя, чые бацькі загінулі падчас вайны) – у гатэль «Беларусь» у Наваполацку¹⁸. год скончыўся адсяленнем чарговай групы дзяцей, хаця дакладную колькасць нельга вызначыць па фотаздымку, які беларускі праўладны блогер апублікаваў у Telegram¹⁹.

2023. У красавіку беларускі рэжым вывез з Антрацытаўскай карэкцыйнай школы-інтэрнату²⁰ 700 украінскіх дзяцей, у тым ліку 30 сірот ва ўзросце ад 5 да 15 гадоў. Бацькі многіх з гэтых сірот загінулі ў час вайны. Гэтаму пераезду паспрыяла дырэктарка школы Вольга Тэлічка паводле загаду «міністраства адукацыі» акупацыйных уладаў Луганска²¹. Талай і Волкава арганізавалі пераезд яшчэ 350 дзяцей у «Дубраву», а 11 дзяцей-інвалідаў –

Ілюстрацыя 1. Аляксей Талай (злева) у акупаваным Данецку.

Дата: травень 2022 года | Крыніца: [Наша Ніва](#)

у цэнтр «Астрашыцкі Гарадок»²². У траўні 350 дзяцей былі адпраўленыя ў лагер «Дубрава» праз расійскі Растоў-на-Доне²³. У верасні 44 дзіцяці накіравалі ў Беларусь, дзе яны вучыліся ў мясцовых школах²⁴ пры падтрымцы горадаўтваральных прадпрыемстваў – заводаў «Палімір» і «Нафтан». У кастрычніку 40 дзяцей накіравалі ў рэабілітацыйна-аздараўленчы цэнтр «Колас» Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці²⁵. У лістападзе ў рэабілітацыйна-аздараўленчым цэнтры «Колас» знаходзілася 40 выхаванцаў, з іх 10 – з дзіцячага дома сямейнага тыпу (мадэль выхавання дзяцей-сірот, якая імітуе сямейнае асяроддзе і рэдка змяшчае больш за дзясятак дзяцей) у суправаджэнні законных апекуноў²⁶. У снежні 35 дзяцей адправілі ў «Дубровенку» Магілёўскага раёна на святкаванне Новага году і Калядаў²⁷. Падчас знаходжання ў санаторыі адказныя дарослыя прымушалі дзяцей праходзіць назойлівы і непатрэбны «медагляд»²⁸.

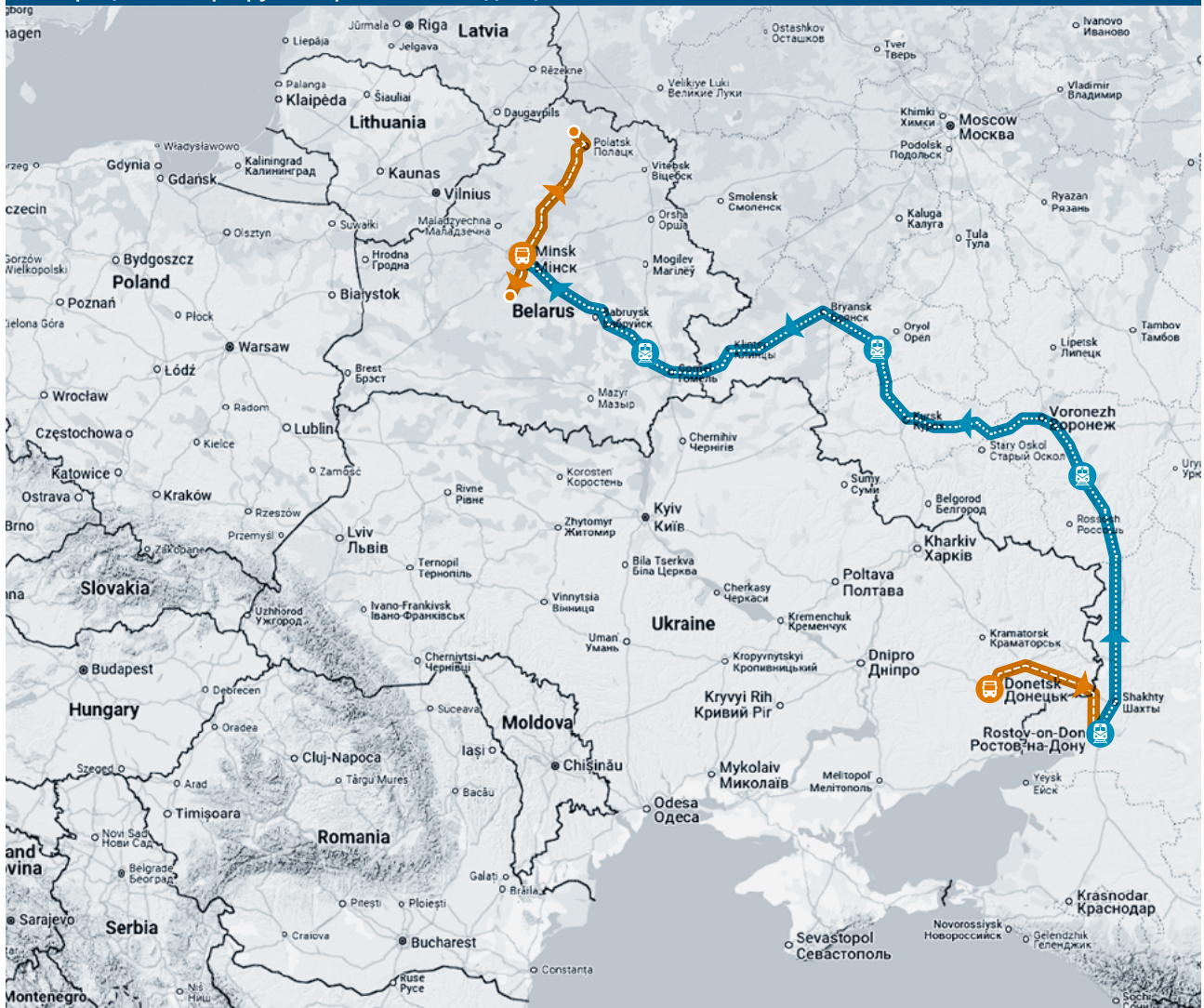
2024. У сакавіку беларускі рэжым перавёз 40 дзяцей з Херсонскай вобласці ў рэабілітацыйны цэнтр «Лясная паляна», назваўшы гэта «ўзнагародай выдатнікам і актывістам»²⁹. Перамяшчэнне адбылося пры падтрымцы так званага «кіраўніка акупацыйнай адміністрацыі Херсонскай вобласці» Уладзіміра Сальдо і «начальніка аддзелу па працы з эвакуаванымі асобамі» акупацыйных уладаў

Тацяны Кузьміч³⁰. У траўні Элеанора Федарэнка, так званая «дарадца кіраўніка дэпартамента па правах дзіцяці ДНР», суправаджала ў санаторый «Дубровенка» яшчэ адну групу, у тым ліку шасцярых дзяцей-інвалідаў, якія пацярпелі ад выбуховых прылад³¹. Пасольства Расіі ў Беларусі падтрымала пераезд яшчэ 32 дзяцей у чэрвені³².

Прынамсі 2219 украінскіх дзяцей былі пераселены ў Беларусь з 2021 па чэрвень 2024 года, што сведчыць аб масавым, сістэматычным перамяшчэнні, арганізаваным беларускім і расійскім рэжымамі. Такое паслядоўнае перамяшчэнне дзяцей расійскімі ўладамі, якое пачалося яшчэ да поўнамаштабнай вайны, сведчыць аб мэтанакіраваных і арганізаваных намаганнях, сапраўдная мэта якіх – індактрынацыя і выкараненне самабытнасці гэтых дзяцей. Прынамсі 27 з іх былі вывезеныя не толькі ў Беларусь, але і ў Расію, што яшчэ больш падкрэслівае маштаб гэтай скаардынаванай аперацыі. Больш за тое, беларускі рэжым быў яшчэ больш актыўным у перамяшчэнні ўкраінскіх дзяцей на сваю тэрыторыю ў 2022 і 2023 навучальных гадах, чым улетку тых жа гадоў, што паказвае на тое, што ён выкарыстоўвае школьную сістэму для індактрынацыі, перавыхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей. Гэта таксама супярэчыць дэклараванай «рэкрэацыйнай» мэце пераезду, якую мэтазгодней было б рэалізаваць летам.

Раздзел 2. Перавыхаванне і мілітарызацыя: Беларусь як частка расійскай сістэмы

Ілюстрацыя 3. Маршруты перамяшчэння дзяцей

Цягнік 302С Адлер-Мінск:

Станцыя Прыморская (Растоў-на-Доне) 04:08 (24.09.2022) – Станцыя Мінск-Пасажырскі 18:59 (25.09.2022) Дубрава

Цягнік 302С Адлер-Мінск:

Станцыя Прыморская (Растоў-на-Дану) 04:08 (24.09.2022) – Станцыя Мінск-Пасажырскі 18:59 (25.09.2022) Наваполацк

Беларускі рэжым паўтарае захады расійскіх уладаў на акупаваных тэрыторыях Украіны і ў Расіі для сістэматычнага перамяшчэння, выхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей. Беларускія ўлады публічна апраўдваюць перадачу ўкраінскіх дзяцей у Беларусь «аздараўленнем» і «адпачынкам», літаральна паўтараючы расійскія

абгрунтаванні перадачы і дэпартацыі дзяцей. Як і ў Расіі, у рамках гэтай кампаніі дзяцей не толькі змяшчаюць у лагеры і санаторыі, але і запісваюць у мясцовыя школы, адначасова рэалізуючы «культурную праграму», якая праіграе наратывы Крамля, накіраваныя на русіфікацыю дзяцей і сціранне іх украінскай ідэнтычнасці.

2.1. Лагеры перавыхавання: прапаганда ў праграме навучання і забаўляльных мерапрыемствах

Хаця беларускія ўлады публічна апраўдваюць вываз украінскіх дзяцей у Беларусь «аздаўленнем» і «адпачынкам», найбольшыя групы дзяцей вывозяць не летам, а восенню і вясной, падчас навучальнага года. Як і ў Расіі, яны навучаюцца ў мясцовых навучальных установах.

Як мінімум дзве групы дзяцей, якія былі ў Наваполацку ў снежні 2022 і верасні 2023 года, наведвалі заняткі ў мясцовых беларускіх школах³³. Навучанне ў гэтых установах вядзецца на рускай мове і ўключае, у тым ліку, прапаганду наратываў «рускага свету» пра характар і ход Другой сусветнай вайны, а таксама распальванне нянавісці да іншых народаў, у тым ліку да ўкраінцаў. Яскравы прыклад – закон «Аб генацыдзе беларускага народу» і звязаны з ім курс, які прыпісвае ўкраінцам і іншым народам зверствы, арганізаваныя нацысцкім нямецкім рэжымам. Гэты курс з'яўляецца часткай вучэбнай праграмы, пачынаючы з пачатковай школы³⁴.

Наратыў таксама звязвае жаданне ўкраінцаў да самавызначэння з дзеяннямі груп і асоб, якія супрацоўнічалі з нацыстамі.

Больш за тое, пагружэнне ўкраінскіх дзяцей у гэтыя наратывы, якія прасоўвае расійскі рэжым, адбываецца і па-за школай. Напрыклад, беларуская дзяржава ідэнтыфікуе ўкраінскіх дзяцей у Беларусі як «рускіх» і прызнае навязанае ім расійскае грамадзянства³⁵. Беларускія дзяржаўныя СМІ называюць іх «маладымі і новымі грамадзянамі Расіі», як і арганізатары візітаў у Беларусь, у прыватнасці Аляксей Талай³⁶. Такая практыка пазбаўляе ўкраінскіх дзяцей ідэнтычнасці і нацыянальнасці. Беларускія ўлады і арганізатары візітаў сістэматычна пераконваюць украінскіх дзяцей, што акупаваныя Расіяй украінскія тэрыторыі належаць Расіі.

Падчас мерапрыемстваў перад украінскімі дзецьмі з акупаваных тэрыторый часта выступаюць беларускія грамадскія дзеячы і чыноўнікі, якія прапагандуюць антыўкраінскую і прарасійскую ідэалогію. Так, 13 красавіка 2023 года ў лагеры «Дубрава» адбылася сустрэча дзяцей з палітычным аглядальнікам Аляксандрам Шпакоўскім і першым сакратаром РК ГА «БРСМ» Аляксандрам Лук'янавым³⁷. Шпакоўскі

«Цяжка вучыцца, лёгка ў баі» – вядомае выслоўе, якое прыпісваецца Аляксандру Сувораву, генералу Расійскай імперыі, і цяпер выкарыстоўваецца расійскай прапагандай і вайсковымі школамі. Тадэвуш Касцюшка, дзяржаўны і ваенны дзеяч ЗША і Польшчы, так характарызаваў ваенныя дзеянні Суворова: «Тое, што Сувораву называў перамогай, было забойствам нявінных людзей, праявай некантраляванай жорсткасці, якую не мог апраўдаць ні адзін салдат з гонарам».

Ілюстрацыя 2. Курсанты 6-га ўзводу Кадэцкага корпусу А. Захарчанкі, акупаваны Данецк.

Дата: Месяц у крыніцы не пазначаны, год 2024 | Крыніца: Профіль РБОУ «Школа № 4 – кадэцкі корпус ім. А. Захарчанкі» на партале «Дзяржпаслугі»

Ілюстрацыя 3. Дзеці з акупаваных раёнаў Данецкай вобласці, Мінск, вайсковая частка 3214 МУС.
Дата: чэрвень 2022 | Крыніца: канфідэнцыйныя звесткі BELPOL

знаходзіцца ва ўкраінскім санкцыйным спісе за падтрымку расійскага ўварвання ва Украіну і ідэі размяшчэння ядзернай зброі ў Беларусі, а Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі на чале з Лук'янавым з'яўляецца моладзевым GONGO, звязаным з Лукашэнкам.

Іншы прыклад: спявачкі Валянціна Лукуць-Груздэва і Аляксандра Кузняцова-Груздэва падчас выступу на канцэрце ў лагеры «Дубрава» заявілі ў звароце да дзяцей, што жадаюць смерці прэзідэнтаў ЗША і Украіны, а Расіі – заняць усю тэрыторыю Украіны³⁸. Прадстаўнікі Беларускай партыі камуністаў таксама сустрэліся з дзецьмі з акупаваных тэрыторый Данецкай і Луганскай абласцей, распавялі ім пра «новыя рэгіёны Расіі»³⁹.

Дзеці з акупаваных тэрыторый таксама ўдзельнічаюць у прапагандысцкіх мерапрыемствах па прасоўванні крамлёўскай версіі Другой сусветнай вайны. Сярод іх ухвалення Крамлём святкаванні 9 траўня, «Дня Перамогі», нагода, якую Пуцін выкарыстоўвае як інструмент для прасоўвання свайго лідарства і ваенных мэтаў⁴⁰. Дзень Перамогі і іншыя падзеі Другой сусветнай вайны выкарыстоўваюцца расійскімі і беларускімі рэжымамі для апраўдання вайны ва Украіне: прапагандысты сцвярджаюць, што нібыта поўнамаштабнае ўварванне з'яўляецца сучаснай версіяй савецкай барацьбы з нацыстамі. Навучанне дзяцей гэтым наратывам з'яўляецца часткай больш шырокай русіфікацыі дзяцей і дзеянняў, накіраваных на сціранне іх украінскай ідэнтычнасці.

2.2. Эксплуатацыя ўкраінскіх дзяцей у прапагандзе

Падчас знаходжання ў Беларусі ўкраінскія дзеці становяцца інструментамі прапаганды, што вядзе да іх рэтраўматызацыі.

У сюжэтах беларускіх СМІ дзеці распавядаюць на камеру пра абстрэлы і раненні, якія атрымалі яны ці іх родныя. Журналісты ў асноўным задаюць навадныя пытанні, звязаныя з траўматычнымі тэмамі: абстрэламі, пачуццямі дзяцей у кантэксце баявых дзеянняў, ці з'яўляюцца «разбітыя вокны» нормай і г.д.⁴¹ Настойлівыя пытанні журналістаў, якія патрабуюць дэталёвага ўспамінавання і прайгравання траўматычных падзей, неаднаразова даводзяць дзяцей да слёз⁴².

Акрамя падачы «дзіцячых гісторый», улады і арганізатары выкарыстоўваюць дзяцей для трансляцыі прапагандысцкіх наратываў. На беларускім тэлебачанні дзеці выкарыстоўваюць тэрміны расійскай прапаганды, напрыклад, называюць поўнамаштабнае ўварванне ва Украіну «спецаперацыяй». Таксама яны заяўляюць, што «ўкраінскія баевікі бязладна абстрэльваюць горад», «Марыўпаль пачынае адраджацца» і «Расія нас ратуе». Дзеці таксама называюць сябе «рускімі дзецьмі». У адным з сюжэтаў інтэрв'юер найпрост пытаецца ва ўкраінскага хлопца на камеру, ці пайшоў бы ён ваяваць, калі б быў старэйшым. Хлопец адказвае, што з'ехаў бы, бо «Украіна прыйшла на маю зямлю і забівае такіх, як я»⁴³.

Здымкі дзяцей у прапагандысцкіх мэтах адбываюцца з абсалютным непавагай да прыватнага жыцця. У некаторых сюжэтах на відэа называюцца і падпісваюцца сапраўдныя імя і прозвішча дзіцяці, а таксама іншыя асабістыя дадзеныя: горад, адкуль дзіця, і яго ўзрост. Часам паказаныя і іншыя матэрыялы, па якіх лёгка вызначыць канкрэтнае дзіця⁴⁴.

2.3. Мілітарызацыя: падрыхтоўка новых расійскіх салдатаў

Характэрнай асаблівасцю расійскай акупацыі тэрыторыі Украіны і перапраўлення ўкраінскіх дзяцей на тэрыторыю Расіі з'яўляецца ўцягванне ўкраінскіх дзяцей у ваенізаваныя моладзевыя арганізацыі і прапаганда службы ва Ўзброеных сілах Расіі⁴⁵. Улічваючы, што мілітарызацыя накіравана на навучанне і набор дзяцей для будучай службы ў расійскіх вайсковых арганізацыях, мілітарызацыя падчас знаходжання дзяцей у Беларусі ў асноўным выяўляецца ў экскурсіях і сустрэчах з праваахоўнымі органамі, вайсковымі або ваенізаванымі моладзевымі арганізацыямі Беларусі.

Так, культурная праграма для дзяцей з Данецка і Марыўпаля, якія ў чэрвені 2022 года знаходзіліся ў беларускім санаторыі «Волма», уключала наведванне мемарыяльнага комплексу беларусаў, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны «Хатынь», а таксама наведванне вайсковай часткі 3214 МУС. Падчас візіту вайскоўцы арганізавалі для дзяцей экскурсію па часткі і канцэрт на плошчы, а курсанты ваеннай акадэміі прадэманстравалі элементы рукапашнага бою. На фотаздымках з мерапрыемства дзеці трымаюць зброю, а адзін хлопчык у групе апрануты ў майку з лацінскай літарай «Z» – сімвалам, які шырока выкарыстоўваецца Крамлём для падтрымкі ўварвання ва Украіну⁴⁶.

У красавіку 2023 года ў лагеры «Дубрава» адбылася сустрэча дзяцей з акупаваных тэрыторый Украіны з членамі Салігорскага ваенна-патрыятычнага клубу «Раднік»⁴⁷. Прадстаўнікі клубу былі апранутыя ў стылізаваную савецкую вайсковую форму часоў Другой сусветнай вайны – яшчэ адзін прыклад выкарыстання наратываў Другой сусветнай вайны ў расійска-беларускай прапагандзе.

У чэрвені 2024 года Вучэбны цэнтр МУС Беларусі правёў канцэрт для дзяцей з Данецкай вобласці, якія праходзілі аздараўленне ў «Астрашыцкім Гарадку»⁴⁸.

Дзеці часта сустракаюцца з прадстаўнікамі праваахоўных органаў Беларусі – напрыклад, з інспекцыяй па справах непаўналетніх РАУС і ГУБАП, а таксама з вайскоўцамі вайсковай часткі 3214 Міністэрства ўнутраных спраў Беларусі⁴⁹. Праграма такіх мерапрыемстваў звычайна аднолькавая: чыноўнікі праводзяць для дзяцей экскурсію, паказваюць зброю і вучаць ёю карыстацца.

Беларускія ўлады па магчымасці арганізуюць сустрэчы з прадстаўнікамі вайсковых частак або ваенных кафедраў вышэйшых навучальных устаноў. Дзеці з Севераданецка і Лісчанска, якія ў кастрычніку 2023 года вярталіся на радзіму ў акупаваную Украіну, сустрэліся на чыгуначным вакзале ў Гомелі з курсантамі ваенна-транспартнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта транспарту⁵⁰.

Прымушова ўдзел у мілітарызаванай прапагандзе, якую беларускія ўлады ажыццяўляюць у Беларусі паводле расійскага ўзору, закранае і дзяцей на акупаваных тэрыторыях Украіны. Акупацыйныя ўлады здымаюць відэа, напрыклад, як дзеці з Горлаўкі «дзякуюць» беларускаму МУС. На відэа дзеці імітуюць вайсковыя жэсты і спяваюць радкі з прапагандысцкай песні⁵¹.

Сярод груп дзяцей у Беларусі ёсць і тыя, каго расійскія ўлады ўжо падверглі мілітарызацыі. Напрыклад, з верасня па кастрычнік 2022 года ў лагеры Дубрава знаходзілася пятнаццацігадовая Сафія Зялкоўская з Данецкай вобласці, якая стала ўдзельніцай расійскага нацыянальнага моладзевага вайсковага руху. У 2023 годзе яна наведвала лагер «Паходня» пад Смаленскам у Расіі. А сямнаццацігадовая Міраслава Запарожац, якая стала сябрам яшчэ аднаго расійскага моладзевага руху «Рух першых», з верасня па кастрычнік 2023 года была ў Наваполацку і брала актыўны ўдзел у прапагандысцкіх сюжэтах.

Цалкам верагодна, такія магчымасці для паездак выкарыстоўваюцца як форма заахвочвання або ўзнагароджання для ўжо ваенізаваных дзяцей, якія знаходзяцца ва ўстановах на акупаванай тэрыторыі Украіны. Адпраўляючыся ў такія вандроўкі, гэтыя ўжо ваенізаваныя дзеці могуць служыць дадатковым фактарам уплыву на равеснікаў, да якіх яны далучаюцца ў Беларусі.

2.4. Мадэль мілітарызацыі: Кадэцкі корпус імя Захарчанкі

Адным з найбольш яскравых прыкладаў мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей з'яўляецца Кадэцкі корпус імя Захарчанкі, які мае сувязі з урадам Беларусі і Фондам Аляксея Талая⁵².

Кадэцкі корпус імя Захарчанкі (далей – Кадэцкі корпус) быў створаны ў Данецку ў 2017 годзе яшчэ пры жыцці першага кіраўніка так званай «Данецкай народнай рэспублікі» (ДНР) Аляксандра Захарчанкі па яго асабістай ініцыятыве⁵³. Па словах дырэктара кадэцкага корпуса Аксаны Цэлікоўскай, мэтай стварэння корпуса было «вярнуць дзяцей у школу»⁵⁴. Таму перад поўнамаштабным уварваннем у 2022 годзе перад дзецьмі з акупаваных раёнаў Данеччыны ставіліся мэты мілітарызацыі.

Акупацыйныя ўлады выкарыстоўваюць кадэцкія корпусы для стварэння ілюзіі элітарнай сістэмы адукацыі. Па стане на 2024 год у корпусе было каля 200 дзяцей, як хлопчыкаў, так і дзяўчынак, некаторыя з іх былі першакласнікамі⁵⁵. Па словах дырэктара, аўтарытэт кадэцкага корпуса ствараюць «высокая якасць адукацыі і ўзровень патрыятычнага выхавання»⁵⁶. Дзеці, якія вучацца ў першым–чацвёртым класах, называюцца пракурсантамі і носяць ваенную форму⁵⁷. Цэлікоўская адзначае, што ў ліцэях і вайсковых вучылішчах вучацца толькі хлопцы, а курсантамі могуць быць як хлопцы, так і дзяўчаты⁵⁸. Артыкул 51 чацвёртай Жэнеўскай канвенцыі прадугледжвае, што «акупацыйная ўлада не можа прымушаць асоб, якія знаходзяцца пад аховай, служыць у яе ўзброеных або дапаможных сілах»⁵⁹. Уладкаванне ўкраінскіх дзяцей з акупаваных тэрыторый у ваенныя ўстановы, напрыклад, у кадэцкія корпусы, можа з'яўляцца парушэннем артыкула 51, паколькі можа быць накіравана на

Ілюстрацыя 4. Перамяшчэнне дзяцей (у асноўным курсантаў кадэцкага корпуса імя А. Захарчанкі) па тэрыторыі Беларусі і Расіі

1. Кадэцкі корпус А. Захарчанка ў Данецку;
2. ПТВ «Змена» пад Анапай, Расія;
3. Кадэцкі сімфанічны фестываль – Уварава, Тамбоўская вобласць, Расія;
4. Санкт-Пецярбургскі ваенна-марскі інстытут, Расія;
5. Лагер «Крышталь» у Барнаўле, Расія;
6. Летняя прафесійная школа ў Волагдзе. Раніцай былі ўзнятыя і расійскія, і беларускія сцягі;
7. Кадэцкі корпус А. Захарчанка – Новасібірск, Расія;
8. Ваенна-патрыятычны з'езд «Мяшчэрскія зоры» – Уладзімірская вобласць, Расія;
9. Паездка ў Расію ў рамках праекту «Героям з нашага двара!», а менавіта ў Цюмень, Расія;
10. Узыходжанне на Эльбрус;
11. АНА «Школа сучаснага мастацтва» ў Маскоўскай вобласці, Расія;
12. Чувашскі кадэцкі корпус – Чэбаксары, Чувашская Рэспубліка, Расія;
13. 20-я Спартакіяда Саюзнай дзяржавы ў Мінску, Рэспубліка Беларусь;
14. Сустрэча з членамі беларускіх моладзевых ваенна-патрыятычных арганізацый – Мінск;
15. Наведванне Брэсцкай крэпасці-героя – Брэст, Рэспубліка Беларусь;
16. Сувораўская спартакіяда – Крым, Алушта;
17. Ваенна-патрыятычны фестываль «Пост № 1» – Краснадар, Расія;
18. Парад Перамогі – Валгаград, Расія.

падрыхтоўку іх да будучага прызыву ў расійскае ці беларускае войска.

Спробы мілітарызаваць дзяцей і ідэалагічна аформіць іх праз кадэцкія карпусы прысутнічаюць не толькі ў школьнай адукацыі, але і ў пазакласнай дзейнасці. Курсанты ўдзельнічаюць у шматлікіх мерапрыемствах, прысвечаных «памяці» (расійскі наратыў пра Другую сусветную вайну і ўдзел у ёй Савецкага Саюза). Некалькі гадоў запар курсанты праводзяць тэматычны конкурс роспісаў «Малюем Перамогу разам», а таксама прымаюць удзел у мерапрыемствах, прысвечаных дню пачатку вайны ў Савецкім Саюзе і 80-годдзю вызвалення Данбаса. Яны таксама ўдзельнічалі ў акцыі «Георгіеўская стужка» – ушанаванні памяці ахвяраў Другой сусветнай вайны, якую Крэмль выкарыстаў для падтрымкі ўварвання ва Украіну⁶⁰, і стаялі ў шыхце ў Дзень памяці ахвяраў злачынстваў нацыстаў і іх памагатых супраць савецкага народу – нагода, якую гэтак жа выкарыстаў Крэмль.

Пэўную ролю ў ідэалагічнай выхаванні і мілітарызацыі адыгралі і паездкі кадэтаў у Беларусь. У Беларусі курсанты наведалі яшчэ адно важнае месца ў гісторыі Вялікай Айчыннай вайны – Брэсцкую крэпасць⁶¹. Фонд Аляксея Талая пабудаваў помнік у рамках праекта «Жывая памяць удзячных пакаленняў», іншыя месцы якога курсанты таксама наведалі⁶². Гэтыя відзіты ўпісваюцца ў адзін і той жа наратыў мілітарызацыі.

Таксама курсанты сустракаюцца з тымі, хто ўдзельнічаў у баявых дзеяннях на баку Расіі ці СССР у розных войнах: дэмабілізаваным студэнтам з Данецкай вобласці, новасібірскімі казакамі, якія ваююць на Данбасе, маці «Героя Расіі», які загінуў пад Херсонам, члены арганізацый «Баявое братэрства» і «Афіцэры Расіі»⁶³.

Навучэнцы кадэцкіх карпусоў падчас навучання і пазашкольнай дзейнасці акружаныя шматлікімі ідэалагічнымі маркерамі, закліканымі падкрэсліць, што яны расіяне і адначасова грамадзяне так званай «ДНР». Кадэцкі корпус святкуе так званы «Дзень вяртання ДНР» Расіі і ўрачыстае ўзняцце расійскага сцяга⁶⁴. Пры пасвячэнні ў кадэты дзеці абвяшчаюць: «Служу Расійскай Федэрацыі і кадэцкаму корпусу»⁶⁵. Урачыстае мерапрыемства «Я – будучы курсант» праходзіць на фоне транспаранта з надпісам «Расійскі агульнавайсковы Саюз»⁶⁶.

Адначасова кадэты ўшаноўваюць «герояў Данбасу», адзначаюць дзесяцігоддзе ўтварэння «ДНР», пішуць дыктоўку «Памяці Данбасу з 2014 году» і бяруць удзел у фотасесіі з байцамі «ДНР»⁶⁷.

Дзеці выступаюць на расійскім тэлебачанні і ў сацсетках, паўтараючы навязаныя ім наратывы. Адно дзіця склала верш «ФСБ – наша надзейная цвярдзіня». Іншыя выказваюць жаданне «стаць спецназам» і спяваюць ідэалагічныя песні⁶⁸.

Ілюстрацыя 4. Украінскія дзеці, якія зараз з'яўляюцца студэнтамі кадэцкага корпусу А. Захарчанкі, з вайскоўцамі 345-га асобнага гвардзейскага дэсантнага палка ЗС РФ, Уварава (Тамбоўская вобласць, Расія). Дата: травень 2023 | Крыніца: Афіцыйны Telegram-канал кадэцкага корпусу А. Захарчанкі

Ілюстрацыя 5. Дзеці з акупаваных раёнаў Данецкай вобласці з прадстаўніком вайсковай часткі 3214 МУС у Мінску, Беларусь. Дата: чэрвень 2022 | Крыніца: канфідэнцыйныя звесткі BELPOL

Ідэалагічная падрыхтоўка, атрыманая падчас адукацыі, уплывае і на іх жыццёвы выбар. Выпускнік кадэцкага корпуса 2023 года Алег Кручэнкоў, які абраў кар’еру ў расійскай арміі, удзельнічаў у парадзе Перамогі ў 2024 годзе на Краснай плошчы ў Маскве⁶⁹. Яшчэ адзін выпускнік корпуса 2023 года Данііл Алмезаў удзельнічаў у «Парадзе Перамогі» ў Валгаградзе ў 2024 годзе⁷⁰.

Кадэцкі корпус і Аляксея Талая яднае не толькі ідэалогія, але і сувязі ў акупацыйнай адміністрацыі Данеччыны. Напрыклад, цесна супрацоўнічаюць з арганізацыяй Вольгі Волкавай «Дэльфіны»⁷¹. Дзеці з «Дэльфінаў» і кадэты прынялі ўдзел у сумесным ідэалагічным флэшмобе да Дня Перамогі ў 2023 годзе, а афіцыйны Telegram-канал Кадэцкага корпуса рэгулярна робіць рэпосты з канала Волкавай⁷². Адміністрацыя Кадэцкага корпуса і Фонд Аляксея Талая звязваюць даўнюю гісторыю супрацоўніцтва. На сценах будынка кадэцкага корпуса – сімвал Талая⁷³. Афіцыйны Telegram-канал Кадэцкага корпуса робіць рэпост матэрыялаў са старонкі Талая⁷⁴.

З 2021 года курсанты і іх выкладчыкі таксама ўдзельнічаюць у паездках па Беларусі пад кіраўніцтвам фонду Талая. Летась Алёна Лявіцкая, тады выкладчыца кадэцкага корпуса, суправаджала дзяцей у першую паездку ў Беларусь у лагер «Зубраня»⁷⁵. З таго часу яна некалькі разоў на год вазіла курсантаў у Беларусь⁷⁶. Ад 2024 году Лявіцкая ўжо не выкладчык кадэцкага корпусу, а «дарадца дырэктара дэпартаменту адукацыі»⁷⁷

акупацыйных уладаў Данецку, якому даручана прышчапляць студэнтаў апісанай пракрамлёўскай ідэалогіяй⁷⁸. Яшчэ некалькі супрацоўнікаў кадэцкага корпуса, у тым ліку выкладчык-бібліятэкар Іна Касарыцкая, рэгулярна суправаджаюць дзяцей у Беларусь⁷⁹.

Гэтыя кадэты часта з’яўляюцца не толькі аб’ектамі мілітарызацыі і ідэалагічнага выхавання, але і яго дзеючымі асобамі. Напрыклад, курсанты зняліся ў кліпе прапуцінскай спявачкі Юліі Чычэрынай⁸⁰. Падчас візіту ў Беларусь курсанты сустрэліся з членамі беларускіх ваенна-патрыятычных клубаў і беларускімі кадэтамі⁸¹. Акупацыйныя ўлады агучваюць заявы кадэтаў, якія адпавядаюць расійскаму ідэалагічнаму наратыву пра «жахі вайны, якія Украіна прынесла на Данбас»⁸².

Курсанты, якія часта бывалі ў Беларусі і Расіі, выступаюць у СМІ з палкімі ідэалагічнымі заявамі, якія сведчаць аб поспеху выхаваўчай работы. Анастасія Гаўнова, якая ў якасці курсанта пабывала ў Беларусі і Расіі, узначальвае добраахвотную кадэцкую брыгаду «Адзінка», якая адпраўляе дапамогу расійскім вайскоўцам⁸³. На адным з відэа яна выступае з ідэалагічнай прамовай пра сваю дзейнасць і называе Расію «нашай вялікай Радзімай»⁸⁴. На іншым відэа выпускнік 2024 года Рафік Султанаў, які некалькі разоў бываў у Беларусі і паўгода вучыўся ў Новасібірскім кадэцкім корпусе, чытае верш Аляксандра Пушкіна «Клеветникам России», які часта выкарыстоўваецца сучаснай РФ для апраўдання войнаў, якія яна пачынае⁸⁵.

Раздзел 3. Як беларускі рэжым арганізуе і фінансуе перасяленне, перавыхаванне і мілітарызацыю ўкраінскіх дзяцей

Каб зразумець ролю і месца беларускіх уладаў у сістэме перасялення, перавыхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей, неабходна вызначыць асноўных арганізатараў гэтага працэсу, іх сувязі паміж сабой і крыніцы фінансавання.

Вызначальную ролю ў перасяленні ўкраінскіх дзяцей з акупаванай тэрыторыі адыгрываюць акупацыйныя адміністрацыі. Аляксей Талай падкрэсліў іх ролю, пацвердзіўшы, што дзейнічае ва ўзаемадзеянні з гэтымі структурамі⁸⁶.

Прыкладам прадстаўніка акупацыйнай адміністрацыі, які спрыяе гэтаму працэсу, з'яўляецца так званы «першы намеснік міністра адукацыі і навукі» данецкіх акупацыйных уладаў

Міхаіл Крушакоў. У афіцыйным лісце Крушакоў піша пра «ад'езд дзяцей ільготных катэгорыяў» на «адпачынак» у лагер «Дубрава» ў Беларусі і просіць дырэктарку СШ № 4 Аксану Цэлікоўскую скласці спісы дзяцей ад шасці да пятнаццаці гадоў, каб адправіць у гэтае падарожжа⁸⁷.

Кіраўнік акупаванага Мелітопаля Уладзімір Рогаў не хавае свайго дачынення да вывазу дзяцей, заявіўшы ў сваім Telegram-допісе, што з Запарожскай вобласці ў Беларусь накіравалі 100 дзяцей⁸⁸.

Дырэктар карэкцыйнай школы ў Антрацыце Вольга Цялічка падкрэсліла, што дзеці паехалі з ёй «паводле загаду Мінадукацыі ЛНР»⁸⁹.

Ілюстрацыя 6. Аляксей Талай сустракаецца з дзецьмі з акупаванага Данецка ў рэабілітацыйна-аздараўленчым цэнтры «Астрашыцкі Гарадок» у Мінскай вобласці, Беларусь. Дата: 1 жніўня 2023 | Крыніца: [Malanka Media](#)

Ілюстрацыя 5. Пяць катэгорый саўдзельнікаў

Ілюстрацыя 7. Прэзідэнт Расіі Уладзімір Пуцін узнагароджвае Аляксея Талай ордэнам Дружбы ў Крамлі, Масква. Дата: травень 2024 | Крыніца: Афіцыйны сайт прэзідэнта Расійскай Федэрацыі

Ілюстрацыя 8. У акупаваным Данецку ва ўроку «Да 106-й гадавіны стварэння органаў дзяржаўнай бяспекі Данбасу» ўдзельнічаюць украінскія дзеці, якія цяпер з'яўляюцца выхаванцамі кадэцкага корпусу А.Захарчанкі. Дата: травень 2024 | Крыніца: Афіцыйны Telegram-канал кадэцкага корпусу А. Захарчанкі

З чэрвеня 2024 года Талай упершыню сустрэўся з кіраўніком акупацыйнай адміністрацыі Данецкай вобласці Дзяснісам Пушыліным, паабяцаўшы працягнуць «аздараўленне дзяцей Данбаса»⁹⁰.

3.1. Перамяшчэнне, перавыхаванне і мілітарызацыя ўкраінскіх дзяцей у Беларусі

Беларускія ўлады цалкам падтрымліваюць пераезд дзяцей з акупаванай часткі Украіны на тэрыторыю Беларусі. Аб гэтым сведчаць не толькі дакументы, падпісаныя на ўзроўні Саюзнай дзяржавы, пра якія гаворка пойдзе ніжэй, але і інфраструктура, якая выкарыстоўваецца для арганізацыі прыезду, знаходжання і ідэалагічнага выхавання дзяцей. Беларускія дзяржаўныя органы, пачынаючы з Лукашэнкі і заканчваючы прадстаўнікамі рэгіянальных уладаў і дзяржаўных устаноў, задзейнічаны ў арганізацыі працэсу перасялення, перавыхавання і мілітарызацыі.

У жніўні 2023 года падчас наведвання аэрапорта «Мінск» і Мінскага завода грамадзянскай авіяцыі № 407 Лукашэнка заявіў, што падтрымка

і «аздараўленне» «дзяцей Данбаса» працягнецца. Ён таксама пацвердзіў дамоўленасць з Уладзімірам Пуціным аб фінансаванні гэтай кампаніі з бюджэту Саюзнай дзяржавы⁹¹. Пры гэтым ён падкрэсліў, што Аляксей Талай займаецца праблемай украінскіх дзяцей. У кастрычніку 2023 года сам Талай у чарговы раз падкрэсліў падтрымку яго дзейнасці з боку Лукашэнкі⁹².

Дзяржаўным прадпрыемствам належаць усе лагеры і санаторыі, дзе знаходзяцца дзеці. Дзяржаўная горназдабыўная кампанія ААТ «Беларуськалій» валодае дзіцячым аздараўленчым лагерам «Дубрава»⁹³. Санаторый «Волма» – ведамасны санаторый дзяржаўнага транспартнага прадпрыемства «Мінсктранс»⁹⁴. Уладальнікам санаторыя «Залатыя пяскі» з'яўляецца будаўнічая арганізацыя ААТ «Гомельпрамбуд»⁹⁵. Рэспубліканская дзіцячая бальніца медыцынскай рэабілітацыі «Астрашыцкі Гарадок» з'яўляецца дзяржаўнай медыцынскай установай.

У мерапрыемствах з дзецьмі ўдзельнічаюць супрацоўнікі беларускай міліцыі – ад інспекцыі па справах непаўналетніх да ўнутраных войскаў⁹⁶. Удзел паліцыі таксама паказвае на дзяржаўнае спонсарства ідэалагічнай работы.

З дзецьмі з акупаваных тэрыторый Украіны актыўна працуюць і мясцовыя беларускія чыноўнікі. Гарадскія ўлады Наваполацка далі дазвол і згоду на знаходжанне дзяцей з Лісічанска ў Наваполацку з лістапада па снежань 2023 года. Па гэтай справе праходзілі намеснік старшыні выканкама Наваполацкага гарсавета па сацыяльных пытаннях Андрэй Адзіночкін, старшыня Наваполацкага гарадскога Савета дэпутатаў Алег Бувевіч і старшыня выканкама Наваполацкага гарсавета Дзмітрый Дзямідаў⁹⁷. Акрамя таго, была задзейнічана дырэктар гімназіі № 2 Наваполацка Таццяна Лубінская, бо падчас знаходжання ў Беларусі дзеці вучыліся ў гэтай навучальнай установе. Сярод дзяржкампаній, якія выступілі спонсарамі візіту дзяцей, быў НПЗ «Нафтан», які з 3 ліпеня 2022 года знаходзіцца пад адноўленымі еўрапейскімі санкцыямі⁹⁸. Верагодна, што ў працэсе фігуруе і дырэктарка гасцінічнага комплексу «Наваполацк» Наталля Палякова, якая фігуравала ў сюжэце СМІ пра знаходжанне дзяцей у Беларусі⁹⁹.

У іншым выпадку дэпутат Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Беларусі Віталь Уткін сустрэкаў на пероне ў Гомелі дзяцей з Горлаўкі, якія ў сакавіку 2023 года ехалі на музычны фэст у Мінск¹⁰⁰. Мінгарвыканкам таксама

падтрымаў візіт дзяцей з Горлаўкі ў вайсковую частку 3214¹⁰¹.

6 кастрычніка 2023 сп. Уткін, а таксама прадстаўнікі ААТ «Спартак» (кандытарская фабрыка), інжынірынгавай фірмы «Салеа-Гомель», філіялаў сеткі грамадскага транспарту г. Гомеля (Аўтобусны парк № 6), студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту транспарту і моладзь БРСМ суправаджалі 40 дзяцей з Севераданецка і Лісічанска ў розныя месцы¹⁰².

Губернатар Магілёўскай вобласці Анатоль Ісачанка выказаўся ў падтрымку ідэі «аздараўлення дзяцей Данбаса ў Беларусі» і запрасіў групу дзяцей у Магілёў¹⁰³.

Намеснік старшыні Брэсцкага аблвыканкама Вадзім Краўчук і старшыня райвыканкама Юрый Шулейка сустрэлі дзяцей з Дакучаеўска і Марыўпаля, якія прыбылі ў Брэсцкую вобласць 30 кастрычніка 2023 года¹⁰⁴. Шулейка ўручыў дзецям цукеркі.

У снежні 2023 года прадстаўнікі Гомельскага і Магілёўскага выканаўчых камітэтаў, у прыватнасці намеснік старшыні Гомельскага райвыканкама Дзмітрый Алейнікаў, сустрэкалі дзяцей з Антрацытаўскай карэкцыйнай школы-

Ілюстрацыя 9. Украінскія дзеці з Горлаўкі, акупаванага Данецка, наведваюць вайсковую частку 3214 МУС у Мінску, Беларусь. Дата: снежань 2022 | Крыніца: Афіцыйны Telegram-канал Міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Беларусь

інтэрната на чыгуначным вакзале ў Гомелі¹⁰⁵. Намеснік старшыні Магілёўскага гарвыканкама Валерый Малашка сустрэў дзяцей у санаторыі, дзе яны жылі падчас знаходжання ў Беларусі¹⁰⁶. Акрамя губернатара Магілёўскай вобласці Талай згадаў Беларускаю чыгунку і Пастаянны камітэт Саюзнай дзяржавы, якія таксама паспрыялі прыезду групы¹⁰⁷.

Сваю падтрымку ініцыятывам Талай публічна выказаў і лідэр Лібэральна-дэмакратычнай партыі Беларусі, дэпутат Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Беларусі Алег Гайдукевіч¹⁰⁸. Таксама варта звярнуць увагу на падтрымку Талая і яго дзейнасці з боку Беларускага дзяржаўнага канцэрна па нафце і хіміі («Белнафтахім»). Фонд Талая выказаў удзячнасць «Белнафтахіму» за падтрымку і фінансавую дапамогу ў рэалізацыі «дабрачынных праектаў» фонду¹⁰⁹.

Беларускія дзяржаўныя СМІ таксама прыхільна асвятляюць гэтыя візіты, што з'яўляецца яшчэ адным сведчаннем поўнай падтрымкі з боку ўлады вывазу дзяцей з акупаваных рэгіёнаў Украіны. Дзяржаўныя СМІ, такія як інфармацыйнае агенцтва БелТА, АТН: «Новости Беларуси и мира», Нацыянальная дзяржаўная тэлерадыёкампанія Рэспублікі Беларусь (Белтэлерадыё), тэлеканал АНТ рэгулярна публікуюць прапагандысцкія фота- і відэаматэрыялы аб «адпачынку і аздаравленні» дзяцей з акупаваных тэрыторый. Акрамя таго, падобныя матэрыялы выпускае інфармацыйнае агенцтва Sputnik Беларусь, якое ўваходзіць у расійскую мультымедыйную групу Sputnik 15¹¹⁰.

3.2. Сувязі беларускага рэжыму і яго ўнёсак ў рэалізацыю больш шырокай палітыкі перасялення, перавыхавання і мілітарызацыі, якую праводзіць Расія

Важнай фігурай у сумеснай кампаніі Расіі і Беларусі па перасяленні і перавыхаванні дзяцей з акупаваных тэрыторый Украіны з'яўляецца Аляксей Талай і яго фонд. Працуючы ў Беларусі, Талай прымае актыўны ўдзел у адвозцы дзяцей у лагеры краіны, арганізоўвае для іх «культурную праграму» і фінансуе гэты працэс.

Талай удзельнічаў у стварэнні расійскага дзяржаўнага нарратыву пра нібыта злачынствы Узброеных сілаў Украіны на ўсходзе Украіны,

у прыватнасці праз сваю працу ў парламенцкай камісіі Дзярждумы Расіі¹¹¹. Ён часта агучвае гэтыя нарратывы, напрыклад, 27 кастрычніка 2023 года падчас удзелу ў форуме і фестывалі сямейных дынастый «Вера, Надзея, Любоў» у расійскім горадзе Суздаль Талай казаў пра «злачынны кіеўскі рэжым» і «новыя рэгіёны Расійскай Федэрацыі»¹¹².

БІАГРАФІЧНАЯ ДАВЕДКА: Аляксей Талай – беларускі паралімпіец, заснавальнік Фонду Аляксея Талая (wetogether.by). Мэта фонду – дапамога людзям з абмежаванымі магчымасцямі і дзецям, якія засталіся без бацькоў або пазбаўлены іх апекай. Талай – заўзяты прыхільнік рэжыму Лукашэнкі ў Беларусі, а таксама рэжыму Пуціна ў Расіі. Ён падтрымлівае цесныя асабістыя і дзелавыя адносіны з прадстаўнікамі ўрадаў Беларусі і Расіі, а таксама іх рэгіянальнымі прадстаўнікамі. Талай – адзін з галоўных удзельнікаў перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей у Беларусь і забеспячэння іх удзелу ў праграмах перавыхавання і мілітарызацыі.

Аляксей Талай называе амбасадара Расіі ў Беларусі Барыса Грызлова «вялікім сябрам», і ў кастрычніку 2023 году ўручыў яму прэмію свайго фонду за падтрымку рэалізацыі і развіцця праекту гуманітарнай дапамогі «З любоўю з Беларусі да сям'яў Данбасу»¹¹³. У кастрычніку 2023 года Грызлоў выступіў у падтрымку перадачы дзяцей у Беларусь, а таксама асудзіў «заходніх дыпламатаў» за адмову далучыцца да прапагандысцкай сустрэчы ў Беларусі паміж прадстаўнікамі дыпламатычных місій заходніх краін і ўкраінскімі дзецьмі з акупаваных тэрыторый¹¹⁴.

8 лістапада 2023 года Пуцін падпісаў указ аб узнагароджанні Аляксея Талая ордэнам Дружбы «за заслугі ва ўмацаванні дружбы і супрацоўніцтва паміж народамі, плённую дзейнасць па збліжэнні, узаемаўзбагачэнні культур нацый і народнасцяў». 30 траўня 2024 года Талай атрымаў ордэн непасрэдна з рук Пуціна¹¹⁵.

12 кастрычніка 2023 г. Талай прыняў удзел у форуме ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі «Гісторыя для будучыні: Расія і Беларусь». Падчас выступу ён прадставіў прапагандысцкія нарратывы «рускага свету» пра «адзіную Айчыну»¹¹⁶. Менавіта на гэтым форуме Аляксей Талай і яго фонд пачалі супрацоўнічаць з «Рускім домам у Гомелі», расійскай дзяржаўнай арганізацыяй, якая базуецца ў Беларусі¹¹⁷.

Ілюстрацыя 10. Украінскія дзеці зараз вучацца ў кадэцкім корпусе імя Амвросіева, Растоў-на-Доне, Расія.
Дата: снежань 2023 | Крыніца: [Афіцыйны Telegram-канал Кадэцкага корпусу ім. О. Захарчанкі](#)

Талай таксама наладзіў сувязі з расійскімі мясцовымі ўладамі, удзельнічаючы ў гарадскіх мерапрыемствах і заручыўшыся падтрымкай свайго фонду. 20 лістапада 2023 года Міністэрства сацыяльнай палітыкі Расіі арганізавала ў Ніжнім Ноўгарадзе сустрэчу Талая з мясцовай моладдзю, курсантамі і ветэранамі¹¹⁸. 21 лістапада 2023 года Талай сустрэўся з губернатарам Ніжагародскай вобласці Глебам Нікіціным. У сваім Telegram-канале губернатар напісаў, што падарыў фонду Талая аўтамабіль для перавозкі гуманітарных грузаў¹¹⁹. Талай таксама наведваў Савет дзелавога супрацоўніцтва Беларусі і Ніжагародскай вобласці Расіі і правёў некалькі матывацыйных сустрэч, у прыватнасці з вайскоўцамі, якія ўдзельнічалі ва ўварванні ва Украіну¹²⁰. У снежні 2023 года Талай прыняў удзел у прэс-канферэнцыі, прысвечанай супрацоўніцтву ў галіне патрыятычнага выхавання паміж Беларуссю і Ніжнім Ноўгарадам¹²¹.

Ініцыятывы Талая па «выратаванні дзяцей, вывезеных з зоны баявых дзеянняў» падтрымлівае Юлія Лазанав (Віцязева), саўладальнік медыякампаніі NewsFront

у акупаваным Крыме, якая трапіла пад санкцыі ЗША, Аўстраліі, Украіны і іншых краін за прапаганду¹²². У лістападзе 2023 году ўкраінскі суд завочна прысудзіў Лазанаву (Віцязеву) да 11 гадоў калоніі за супрацоўніцтва з Расіяй і апраўданне расійскай агрэсіі¹²³.

Прамую падтрымку пераезду дзяцей у Беларусь выказалі і прадстаўнікі расійскай дзяржавы. У прыватнасці, супрацоўнікі Генеральнага консульства Расіі ў Гродне (Беларусь), у тым ліку генеральны консул Юрый Саломін, наведалі сустрэчу з дзецьмі з акупаваных тэрыторый Херсонскай вобласці, якія наведалі Беларусь у сакавіку 2024 года¹²⁴. Таксама віцэ-консул запісаў асобнае відэа ў падтрымку паездкі дзяцей у Беларусь¹²⁵. Як паведамляюць беларускія СМІ, старшыня Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Беларусі Наталля Качанав і спікер Савета Федэрацыі Расіі Валянціна Мацвіенка падтрымалі «аздараўленне» групы дзяцей, якія прыбылі ў Гомель 8 траўня 2024 года з акупаваных раёнаў Данецкай і Луганскай абласцей¹²⁶. Раней беларускі тэлеканал АНТ паведамляў, што праект падтрымалі Саюзная дзяржава і Лукашэнка¹²⁷.

Таксама варта адзначыць, што 17 лістапада 2023 года Талай была запрошаным дакладчыкам у Югры ў Ханты-Мансійскай аўтаномнай акрузе РФ на форуме «Грамадзянскія ініцыятывы рэгіёнаў 60-й паралелі»¹²⁸. Губернатар рэгіёну Тамара Камарова, якая знаходзіцца пад украінскімі санкцыямі, арганізоўвае нібыта дэпартацыю і перасяленне ўкраінскіх дзяцей у Ханты-Мансійскую акругу, робячы рэгіён адным з галоўных цэнтраў гэтай дзейнасці ў Расіі¹²⁹.

3.3. Роля Саюзнай дзяржавы ў перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей

Непасрэдны ўдзел Саюзнай дзяржавы ў перасяленні і перавыхаванні ўкраінскіх дзяцей пачаўся ў 2022 годзе і працягваецца ў 2024 годзе. Паслядоўную фінансавую і арганізацыйную падтрымку ініцыятыве на розных узроўнях аказваў апарат Пастаяннага камітэта Саюзнай дзяржавы. Пра гэта сведчыць, у прыватнасці, ліст дзяржаўнага сакратара Пастаяннай камісіі Дзмітрыя Мезянцава ад сакавіка 2023 года на імя старшыні ААТ «РЖД» Алега Белазёрава. Мезянцаў не толькі просіць Белазёрава арганізаваць праезд дзяцей з часова акупаваных рэгіёнаў Украіны ў Беларусь, але і спасылаецца на тое, што «РЖД» ужо рабіла гэта ў 2022 годзе. Далей ён спасылаецца на рашэнне прэзідэнтаў Расіі і Беларусі сістэматычна аказваць гуманітарную дапамогу дзецям з так званых «Данецкай і Луганскай народных рэспублік»¹³⁰. У сваёй заяве ў верасні 2022 года Мезянцаў спасылаўся на рашэнне Міхаіла Мішусціна, які адначасова з'яўляецца кіраўніком урада РФ і кіраўніком Савета міністраў Саюзнай дзяржавы. У сваёй заяве Мезянцаў паведаміў, што Мішусцін ухваліў выкарыстанне «РЖД» для «аздараўлення» дзяцей у беларускіх санаторыях¹³¹. Матэрыял пацвярджае сістэмную практыку вывазу ўкраінскіх дзяцей на тэрыторыю Беларусі, да чаго Лукашэнка заклікаў у верасні 2021 года ва ўказе¹³².

У бюджэце Саюзнай дзяржавы тэрмін «гуманітарная дапамога» выкарыстоўваецца

для абазначэння выдаткаў на перамяшчэнне дзяцей з акупаванай тэрыторыі Украіны ў Рэспубліку Беларусь. Згодна з пастановамі Савета міністраў Саюзнай дзяржавы і Вышэйшага дзяржсавета Саюзнай дзяржавы ў 2022 годзе на гэту дзейнасць было выдзелена да 29 мільёнаў расійскіх рублёў (334 тысячы даляраў ЗША), у 2023 годзе – да 20 мільёнаў расійскіх рублёў (230,4 тысячы даляраў ЗША)¹³³. На пасяджэнні Вышэйшага дзяржсавета Саюзнай дзяржавы ў студзені 2024 года пытанне аб фінансаванні «гуманітарнай дапамогі» было адным з галоўных¹³⁴. У чэрвені 2024 года Дзмітрый Мезянцаў заявіў, што «дапамога рэспублікам Данбаса» з боку Саюзнай дзяржавы працягнецца і ў далейшым¹³⁵.

У кастрычніку 2022 года ў сюжэце праўладнага тэлеканала «Россия-1» пацвердзілі, што ў бюджэце Саюзнай дзяржавы прадугледжана фінансаванне перавозкі і знаходжання дзяцей з акупаваных тэрыторый Украіны¹³⁶.

Па стане на пачатак лістапада 2023 года ў сядзібе Раманавых у Мінскім раёне, якую беларускія ўлады перадалі Фонду Аляксея Талая для стварэння рэабілітацыйнага цэнтра для дзяцей, якія пацярпелі ў выніку вайны, ішла падрыхтоўка да рэканструкцыі¹³⁷. Талай называе свой праект унікальнай супольнай праграмай аздараўлення дзяцей і сцвярджае, што ў першую групу ўвойдуць дзеці з Украіны і Беларусі¹³⁸. 14 лістапада 2023 года на сайце Саюзнай дзяржавы быў апублікаваны артыкул пра новы рэабілітацыйны цэнтр, у якім выказана падтрымка гэтай ініцыятывы¹³⁹. У студзені 2024 года Талай сустрэўся з намеснікам дзяржсакратара Саюзнай дзяржавы Аленай Богдан, міністрам адукацыі Беларусі Андрэем Іванцом і яго намеснікам Аляксандрам Кадлубаем, а таксама старшынёй Прэзідыума Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Уладзімірам Гусаковым, каб абмеркаваць цэнтр¹⁴⁰.

Акрамя таго, 6 снежня 2023 года Талай прыняла ўдзел у медыяфоруме «Моладзь за Саюзную дзяржаву», удзельнікі якога абмеркавалі пытанні выхавання моладзі на расійскім нартыве, інтэграцыю і сінхранізацыю адукацыйных праграм у Расіі і Беларусі. На форуме прысутнічалі афіцыйныя асобы абедзвюх краін¹⁴¹.

Раздзел 4. Прававыя высновы

Перасяленне, перавыхаванне, палітычная індактрынацыя і мілітарызацыя ўкраінскіх дзяцей, вывезеных у Беларусь, парушаюць асноўныя правы, замацаваныя ў Канвенцыі ААН аб правах дзіцяці (КПД) і Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП). Сярод іншага, палітычная індактрынацыя і перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей, прымус да адмовы ад сваёй ідэнтычнасці, радзімы, культуры і мовы даходзіць да бесчалавечнага абыходжання і псіхалагічнага катавання. Гэта парушае самыя важныя інтарэсы дзіцяці.

Беларуская дзяржава як удзельніца КПК і МПГПП нясе адказнасць за гэтыя сур'ёзныя парушэнні. Паралельна з гэтым службовыя асобы Беларусі і Саюзнай дзяржавы нясуць індывідуальную крымінальную адказнасць.

Доўгатэрміновыя дэструктыўныя наступствы расійскай дзяржаўнай палітыкі, накіраванай на выкараненне ўкраінскай нацыянальнай ідэнтычнасці, а таксама маштаб і сістэматычнасць дзеянняў вінаватых утвараюць некалькі міжнародных злачынстваў паводле Рымскага статута. Афіцыйныя асобы Беларусі і Саюзнай дзяржавы выступаюць суаўтарамі галоўных выканаўцаў – чыноўнікаў Расіі і расійскай акупацыйнай адміністрацыі. Гэтыя злачынствы, учыненыя і скіраваныя вышэйшымі службовымі асобамі Беларусі і Саюзнай дзяржавы, калі гаворка ідзе пра перадачу ўкраінскіх дзяцей у Беларусь, павінны праследавацца МКС, у прыватнасці, шляхам давядзення іх сувязі са **злачынствам пераследу** на дыскрымінацыйнай аснове, як гэта вызначана ў Рымскім статуте. Каб даказаць злачынства пераследу, неабходна ўсталяваць яго сувязь з іншымі злачынствамі, пералічанымі ў Рымскім статуте МУС, да якіх адносяцца, у прыватнасці, ваенныя злачынствы, злачынствы супраць чалавечнасці і генацыд. Гэта дазваляе даць азначэнне злачынству сталкінгу, у той жа час устанавіўшы яго сувязь з шэрагам іншых злачынстваў, сабраных іншымі дакументалістамі пад адно і тое ж падагульняльнае паняцце.

Улічваючы фактычныя абставіны, доказы, сабраныя дакументалістамі гэтага дакладу, а таксама першапачатковыя высновы псіхалагаў, якія працавалі з украінскімі дзецьмі, якія вярнуліся, і іх ацэнку псіхалагічнага стану дзяцей, можна казаць пра наяўнасць праяў **злачынства генацыду** (прычыненне цяжкіх цялесных пашкоджанняў або псіхічных траўмаў, гвалтоўнае перавядзенне дзяцей з адной групы ў іншую), **злачынстваў супраць чалавечнасці** (катаванні, іншыя формы бесчалавечнага абыходжання, якія прычыняюць моцныя пакуты або фізічныя або псіхічныя пашкоджанні), як а таксама шэраг **ваенных злачынстваў** (катаванні або бесчалавечнае абыходжанне, цяжкія пакуты, незаконная дэпартацыя або перадача)¹⁴². Нягледзячы на тое, што кваліфікацыя такіх злачынстваў будзе магчымай ў кожным канкрэтным выпадку, аўтары дакладу перакананыя, што ў кантэксце індактрынацыі і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей было здзейснена злачынства дыскрымінацыйнага пераследу, якое можна звязаць з шэрагам ваенных злачынстваў, злачынстваў супраць чалавечнасці, пералічаных вышэй, і злачынстваў генацыду.

4.1. Парушэнне асноўных правоў і свабодаў дзіцяці ў кантэксце адказнасці беларускай дзяржавы ў рамках механізмаў ААН

Перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей на тэрыторыі Беларусі адбываецца на аснове ўскоснай дыскрымінацыі, што забаронена на агульным узроўні ў адпаведнасці з артыкулам 2 КПК і артыкулам 26 МПГПП¹⁴³. Беларускія ўлады, СМІ і сябры зацікаўленых арганізацый настойваюць на тым, што да ўкраінскіх дзяцей аднолькава ставяцца, як да беларускіх, хаця яны жывуць у іншых умовах і маюць іншыя правы статус. Украінскія дзеці карыстаюцца асаблівымі гарантыямі як грамадзянскія асобы з акупаванай тэрыторыі і замежныя грамадзяне, што дае ім дадатковыя правы. Калі беларускія дзеці могуць захоўваць

сваю нацыянальную ідэнтычнасць, як гэта прадугледжана артыкулам 8 КПД, то ўкраінскія дзеці наўмысна і мэтанакіравана пазбаўляюцца гэтага права на ідэнтычнасць, «якое з'яўляецца неабходнай умовай для рэалізацыі ўсіх іншых правоў дзіцяці»¹⁴⁴.

У кожным выпадку перадачы ўкраінскіх дзяцей у Беларусь, нараўне з парушэннем артыкула 8 КПК, мае месца і парушэнне артыкула 30 КПК адносна права карыстацца сваёй культурай, мовай, рэлігіяй, абараняць ад замахаў на ідэнтычнасць, да прагрэсіўнай адукацыі, устойлівай не толькі з пункту гледжання стабільнасці, але і з улікам этнічнага, культурнага і моўнага паходжання¹⁴⁵.

Палітычная індактрынацыя і мілітарызацыя, якія з'яўляюцца часткай «адпачынку» ўкраінскіх дзяцей ва ўстановах Беларусі, таксама з'яўляюцца парушэннем права дзіцяці на свабоду думкі і адукацыю.

Відавочны або схаваны прымус украінскіх дзяцей да адмовы ад сваёй ідэнтычнасці, радзімы, культуры і мовы прычыняе значныя маральныя пакуты, якія могуць быць несвядомымі або ўсведамляцца дзіцём толькі часткова. Мы сцвярджаем, што прапаганда, накіраваная на перакананне ўкраінскіх дзяцей у тым, што іх веды аб Украіне, яе гісторыі і палітыцы не адпавядаюць рэчаіснасці, даходзіць да межаў бесчалавечнага абыходжання і псіхалагічнага катавання, якія забароненыя артыкулам 7 МПГПП, артыкулам 37 КПР і артыкулам 2. Канвенцыі супраць катаванняў і іншых жорсткіх, бесчалавечных або прыніжаючых годнасць відаў абыходжання і пакарання (КПК).

Ва ўмовах русіфікацыі і выхавання ўкраінскіх дзяцей у Беларусі, што наносіць значны ўрон непаўналетнім асобам, маюцца прыкметы парушэння прынцыпу захавання інтарэсаў дзіцяці і, адпаведна, артыкула 3 КПК. Гэтая акалічнасць робіць незаконнай не толькі русіфікацыю і перавыхаванне непаўналетніх грамадзян Украіны, але і перапраўленне іх на тэрыторыю Беларусі. Тым больш гэта актуальна для дзяцей-сірот і дзяцей, якія засталіся без апекі бацькоў. Беларуская дзяржава як удзельнік КПК, МПГПП і КПК нясе міжнародную адказнасць за гэтыя грубыя парушэнні правоў украінскіх дзяцей на сваёй тэрыторыі.

4.2. Элементы міжнародных злачынстваў пры перавыхаванні ўкраінскіх дзяцей (паводле Рымскага статуту) і індывідуальная крымінальная адказнасць

Перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей у лагерах на тэрыторыі Беларусі мае прыкметы пераследу як злачынства супраць чалавечнасці паводле артыкула 7(1)(h) Рымскага статуту. Гэты артыкул адносіцца да злачынстваў, якія нацэлены на «групу або супольнасць як такую». Асобы, пералічаныя ў гэтай справаздачы, пераследавалі групы ўкраінскіх дзяцей, а менавіта дзяцей з акупаваных тэрыторый, паводле ўзросту, нацыянальнай прыналежнасці, месца жыхарства і прыналежнасці да асабліва ўразлівай катэгорыі (сіроты, дзеці, пазбаўленыя апекі бацькоў, дзеці-інваліды, дзеці з сем'яў, якія апынуліся ў цяжкіх жыццёвых абставінах з-за расейскай агрэсіі).

Вывоз украінскіх дзяцей у Беларусь з мэтай іх палітычнай індактрынацыі і мілітарызацыі з'яўляецца часткай шырокамаштабнай атакі Расіі на ўкраінскую нацыянальную ідэнтычнасць на акупаваных тэрыторыях Украіны. Гэты напад, накіраваны як на дарослых, так і на дзяцей, суправаджаецца навязваннем расійскага грамадзянства, увядзеннем рускай праграмы ў школах, запалохваннем, гвалтоўнымі знікненнямі, пераследам нелаяльных акупацыйнай уладзе грамадзянскіх асоб, дэпартацыямі і перасяленнем¹⁴⁶. Акрамя таго, перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей, вывезеных у Беларусь, прывяло да парушэння шэрагу фундаментальных правоў і свабодаў дзіцяці (на асобу, гуманнае стаўленне, адукацыю, культуру, мову, рэлігію, свабоду думкі і інш.), сукупны негатыўны ўплыў гэтых парушэнняў уяўляе сабой дыскрымінацыйны пераслед як злачынства супраць чалавечнасці

Перамяшчэнне дзяцей-сірот і дзяцей, пазбаўленых бацькоўскай апекі, сведчыць аб магчымай кваліфікацыі такіх дзеянняў як прымусовая перадача і дэпартацыя, якія паводле Рымскага статуту з'яўляюцца ваеннымі злачынствамі. Акрамя таго, забарона выказваць украінскую ідэнтычнасць і размаўляць на ўкраінскай мове, а таксама палітычная індактрынацыя і мілітарызацыя навучання дзяцей можа лічыцца сведчаннем накіраванасці расійскімі і беларускімі прадстаўнікамі такіх дзеянняў на частковае знішчэнне ўкраінскай

нацыянальнай групы, якая знаходзіцца пад аховай Канвенцыі аб папярэджанні злачынства генацыду і пакаранні за яго (1948). Як абмяркоўвалася падчас абмеркавання Канвенцыі аб генацыдзе ў Шостым камітэце ААН, гвалтоўная перадача дзяцей у групу, дзе яны будуць атрымліваць адукацыю, адрозную ад адукацыі іх уласнай групы, з новымі звычаямі, новай рэлігіяй і, магчыма, новай мовай, на практыцы прыраўніваецца да знішчэння сваёй групы, будучыня якой залежыць ад гэтага пакалення дзяцей. Гэта адлюстравана ў артыкуле 6(е) гвалтоўнага перамяшчэння дзяцей з адной групы ў іншую як аднаго з вызначаных актаў злачынства генацыду ў Рымскім статуте і ў артыкуле 2(е) Канвенцыі аб папярэджанні генацыду.

Разглядаючы палітычную індактрынацыю і мілітарызацыю ўкраінскіх дзяцей у Беларусі праз прызму міжнародных злачынстваў, варта ўлічваць ролю дзяржаўных чыноўнікаў у рэалізацыі адзінай палітыкі Расіі па ліквідацыі ўкраінскай ідэнтычнасці. У якасці саўдзельнікаў асобныя беларусы, пры наяўнасці ўсіх ключавых элементаў, таксама могуць быць прыцягнуты да адказнасці за шэраг ваенных злачынстваў: дэпартацыю (арт. 8(2)(а)(vii) і 8(2)(b)(viii) Рымскага статута), напады на грамадзянскае насельніцтва (артыкул 8(2)(b)(i) Рымскага статута), уцягванне дзяцей у дзейнасць узброеных групавак або сіл супрацьлеглага боку (артыкул 8(2)(а)(v) Рымскі статут) і жорсткае абыходжанне (артыкул 8 (2)(а)(ii)).

Пытанне згоды

Пытанне аб згодзе на перавод дзяцей у лагеры для выхавання ў Беларусі патрабуе ўважлівага вывучэння. У некаторых выпадках бацькі ці іншыя законныя прадстаўнікі падпісвалі згоду на наведванне іх дзецьмі аб'ектаў, якія прадстаўляліся ім выключна як аздараўленчыя або аздараўленчыя лагеры. Гэтыя бацькі часта спрабавалі часова засцерагчы сваіх дзяцей ад згубных наступстваў ваенных дзеянняў, такіх як авіяцыйны і артылерыйскі абстрэл, недахоп харчавання, якія ўскладняліся абмежаванымі магчымасцямі эвакуацыі ў прыфрантавых раёнах. Бацькі звычайна запэўнівалі нават прапагандысцкія СМІ, што яны згодныя толькі на часовае знаходжанне і адпачынак, а не на палітычную выхаванне і мілітарызацыю. Ва ўмовах абмежаванага доступу на акупаваныя тэрыторыі цяжка вызначыць, ці сапраўды кожны выпадак згоды быў добраахвотным

і інфармаваным, асабліва з улікам адпаведнасці разумення бацькамі зместу праграмы і яе палітызаваных складнікаў. З улікам таго, што ў іншых выпадках перавод дзяцей у прарасійскія лагеры на выхаванне адбываўся пад пагрозамі і прымусам, надзейнасць згоды бацькоў выклікае сумневы. Кантэкст працяглага ўзброенага канфлікту, абмежаваны доступ да інфармацыі і падманнае характар гэтай перадачы, якую часта апісваюць як часовы «адпачынак», яшчэ больш падрывае легітымнасць згоды бацькоў¹⁴⁷.

Выпадкі свядомай згоды бацькоў на палітычную падрыхтоўку і мілітарызацыю сваіх дзяцей у беларускіх лагеры выклікаюць сур'ёзную заклапочанасць адносна таго, ці адпавядае такая згода найлепшым інтарэсам дзіцяці. Паводле звестак, яны прыводзяць да здзяйснення міжнародных злачынстваў супраць украінскіх дзяцей¹⁴⁸. Ва ўмовах дэпартацыі і дыскрымінацыйнага пераследу згода бацькоў не можа ўзаконіць дзеянні, якія вядуць да здзяйснення міжнародных злачынстваў супраць украінскіх дзяцей.

Беларускія службовыя асобы як саўдзельнікі міжнародных злачынстваў

Прадстаўнікі Беларусі і афіцыйныя асобы Саюзнай дзяржавы самастойна не здзяйсняюць міжнародныя злачынствы супраць украінскіх дзяцей. Яны выступаюць як паплечнікі галоўных дзеючых асобаў: чыноўнікаў Расіі і акупацыйных адміністрацыяў, якія ініцыявалі распрацоўку і ажыццяўленне палітыкі ліквідацыі ўкраінскай ідэнтычнасці праз перавыхаванне маладых украінцаў з акупаваных тэрыторый у сетцы спецстановаў на тэрыторыі Расіі, Беларусі і акупаванага Крыма.

Дапамаганне асноўнаму злачынцу з'яўляецца дастатковай падставай для крымінальнай адказнасці ў адпаведнасці з артыкулам 25(3)(с) Рымскага статута. Прама прадугледжвае тыповую форму такога саўдзелу – прадстаўленне сродкаў для ўчынення міжнароднага злачынства. Вываз украінскіх дзяцей на палітычную падрыхтоўку і мілітарызацыю ў лагеры і іншыя ўстановы на тэрыторыі Беларусі, арганізацыя іх перамяшчэння і знаходжання з'яўляюцца дастатковымі «сродкамі», каб істотна паўплываць на рэалізацыю мэты дыскрымінацыйнага пераследу ўкраінскіх дзяцей, а менавіта: ператварыць іх у патрыётаў Расіі і прадстаўнікоў ідэалогіі «рускага свету», якую таксама прапагандуе беларускі рэжым.

Акрамя таго, дзеянні беларускіх агентаў з'яўляюцца падтрымкай і заахвочваннем да здзяйснення злачынства галоўнымі выканаўцамі¹⁴⁹. Прадстаўнікі Беларусі і чыноўнікі Саюзнай дзяржавы неаднаразова выступалі з ініцыятывай перавыхоўваць украінскіх дзяцей, ухвалялі адпаведную расійскую палітыку і распаўсюджвалі расійскія наратывы сярод дэпартаваных дзяцей. За гэта беларускіх агентаў узнагародзіў асабіста Уладзімір Пуцін, супраць якога 17 сакавіка 2023 года МКС выдаў ордэр на арышт за дэпартацыю ўкраінскіх дзяцей з намерам пакінуць іх пад кантролем Расіі назаўсёды¹⁵⁰.

У святле абвінавачанняў, выстаўленых МКС Пуціну і Львовай-Бяловай, беларускія

агенты і прадстаўнікі Саюзнай дзяржавы, якія выступаюць у якасці памагатых і падбухторшчыкаў, хутчэй за ўсё, ведаюць, што іх паводзіны расцэньваюцца ў міжнародным праве як парушэнне асноўных правоў і злачынства супраць украінскіх дзяцей. Вельмі верагодна, што яны ведаюць аб асноўных элементах гэтых злачынстваў, такіх як гвалтоўнае перасяленне ўкраінцаў і іх перавыхаванне, якія былі асуджаныя Парламенцкай асамблеяй Рады Еўропы і Еўрапейскім парламентам¹⁵¹. Акрамя таго, некаторым з саўдзельнікаў ужо афіцыйна абвешчана аб падазрэнні, і яны знаходзяцца ў санкцыйных спісах за дзейнасць, звязаную з дэпартацыяй і мілітарызаваным перавыхаваннем украінскіх дзяцей¹⁵².

ВЫСНОВЫ

Беларускі рэжым з'яўляецца саўдзельнікам расійскай палітыкі перамяшчэння, індэктрынацыі і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей шляхам перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей з часова акупаваных тэрыторый Украіны ў Беларусь, пачынаючы з 2021 года, і ўкаранення расійскай мадэлі перавыхавання і мілітарызацыі на тэрыторыі Беларусі. Гэта пацвярджаецца некалькімі фактарамі.

1. Факты пацвярджаюць выснову, што беларускі рэжым скапіяваў сістэмны падыход расійскага ўраду да перасялення ўкраінскіх дзяцей з мэтай знішчэння іх нацыянальнай ідэнтычнасці. Аналізуючы выпадкі перамяшчэння дзяцей, пазбаўленых апекі бацькоў, даследчыкі выявілі як мінімум тры групы дзяцей, перасяленне якіх у Беларусь можна кваліфікаваць як дэпартацыю.
2. Сістэма выхавання і «адпачынку», у якую трапляюць украінскія дзеці ў Беларусі, арыентавана на распаўсюджванне расійскіх прапагандысцкіх наратываў, накіраваных на дэманізацыю асобных народаў, у прыватнасці, украінскага. Заняткі вядуцца на расійскай мове, а ўкраінскія дзеці ўвесь час ідэнтыфікуюцца як «расіяне» ці «грамадзяне Расіі» ў сістэме, у беларускіх і расійскіх дзяржаўных СМІ, а таксама ў публічнай камунікацыі беларускіх GONGO.
3. Акрамя перавыхавання, відавочнай мэтай перасялення з'яўляецца мілітарызацыя ўкраінскіх дзяцей. Украінскія дзеці ў беларускіх установах рэгулярна падвяргаюцца прапагандзе аб службе ў расійскіх узброеных сілах, усяляючы іх ролі СССР у Другой сусветнай вайне, правядзенні паралеляў паміж гэтымі дзеяннямі і цяперашняй вайной Расіі супраць Украіны. Украінскія дзеці, якія далучыліся да расійскіх ваенізаваных моладзевых арганізацыяў на акупаваных тэрыторыях, будучы пераселенымі ў Беларусь, таксама самі становяцца аб'ектамі прапаганды.
4. Перасяленнем, перавыхаваннем і мілітарызацыяй украінскіх дзяцей займаюцца пяць катэгорый людзей: беларускія чыноўнікі, расійскія чыноўнікі, чыноўнікі Саюзнай дзяржавы, акупацыйных уладаў Украіны і прадстаўнікі беларускіх GONGO.
 - a. Беларускія чыноўнікі як на цэнтральным, так і на рэгіянальным узроўнях ухваляюць і падтрымліваюць гэтую палітыку, выдзяляюць бюджэтныя сродкі і забяспечваюць знаходжанне дзяцей у дзяржаўных установах, а таксама навучанне ў мясцовых навучальных установах і ўдзел у прапагандысцкіх «культурніцкіх» мерапрыемствах.
 - b. Расійскія чыноўнікі, акрамя рэалізацыі палітыкі ў Расіі, падтрымліваюць і ўхваляюць удзел беларускага рэжыму ў перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей у Беларусі.
 - c. Афіцыйныя асобы Саюзнай дзяржавы, у тым ліку тыя, хто таксама займае пасады ў беларускім і расійскім рэжымах, ухваляюць і фінансуюць гэтую палітыку.
 - d. Акупацыйная ўлада ва Украіне спрыяе вярбоўцы груп украінскіх дзяцей і распаўсюджванню прапаганды аб перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі гэтых дзяцей.
 - e. Прадстаўнікі беларускіх GONGO і фондаў, якія ініцыююць, арганізуюць і праводзяць кампаніі па фінансаванні пераезду і перавыхавання ўкраінскіх дзяцей.
5. Нельга недаацэньваць ролю беларускіх НДАА і фондаў. Яны дзейнічаюць па загадзе беларускіх дзяржаўных уладаў і/або расійскіх уладаў, у прыватнасці на акупаванай тэрыторыі Украіны, і з'яўляюцца лаяльнымі да іх і не будуць рабіць дзеянняў, якія супярэчаць дзяржаўнай палітыцы. Больш за тое, іх дзейнасць, звязаная з перасяленнем і выхаваннем украінскіх дзяцей, шырока падтрымліваецца беларускімі ўрадавымі чыноўнікамі і/або расійскімі і акупацыйнымі ўладамі і фінансуецца, сярод іншага, беларускімі дзяржаўнымі прадпрыемствамі, якія звязваюць сваю дзейнасць з дзяржаўнай палітыкай.

6. У сувязі з гэтым дзеянні прадстаўнікоў Беларусі і Саюзнай дзяржавы сведчаць аб садзейнічанні Расіі – галоўнага выканаўцы – у выглядзе прадастаўлення сродкаў для здзяйснення злачынства, што з’яўляецца дастатковай падставай для крымінальнай адказнасці.
7. Палітычная выхаванне і мілітарызацыя ўкраінскіх дзяцей у Беларусі парушае асноўныя правы і свабоды дзіцяці, у тым

ліку права на свабоду думкі, права на адукацыю, права карыстацца сваёй культурай, спавядаць сваю рэлігію і карыстацца роднай мовай, як а таксама права быць абароненым ад умяшання ў сваю ідэнтычнасць. Акрамя таго, перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей на тэрыторыі Беларусі ва ўмовах вайны Расіі супраць Украіны кваліфікуецца як дыскрымінацыйны пераслед, які з’яўляецца злачынствам супраць чалавечнасці.

Рэкамендацыі

Вельмі важна, каб міжнародная супольнасць аб'яднала намаганні, каб супрацьстаяць скаардынаваным, сістэматычным намаганням беларускіх і расійскіх уладаў па перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей. Пералічаныя ў гэтым дакладзе парушэнні ў дачыненні да ўкраінскіх дзяцей з'яўляюцца яшчэ адным доказам дзеянняў Расійскай Федэрацыі, накіраваных на вынішчэнне ўкраінскай нацыянальнай ідэнтычнасці, пры саўзеле рэжыму Лукашэнкі. Маючы гэта на ўвазе, Freedom House, Цэнтр па правах чалавека ZMINA, Рэгіянальны цэнтр па правах чалавека, «Вясна» і BELPOL прапануюць наступныя рэкамендацыі ўрадам замежных краін, ураду Украіны, а таксама міжнародным донарам і партнёрам з грамадзянскай супольнасці.

Замежныя ўрады павінны:

- забяспечыць непазбежнасць адказнасці за перасяленне, перавыхаванне і мілітарызацыю ўкраінскіх дзяцей з акупаваных рэгіёнаў Украіны наступным чынам:
 - заклік да Міжнароднага крымінальнага суда (МУС) пачаць папярэдняе расследаванне скаардынаванай сістэмы перавыхавання і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей з акупаванай тэрыторыі Украіны, якая праводзіцца расійскім і беларускім рэжымамі. Дзяржавы-ўдзельніцы Рымскага статута павінны перадаць гэтую сітуацыю ў МКС або пракуратура МКС павінна самастойна (proprio motu) пачаць дадатковае расследаванне з мэтай збору дадатковых доказаў намаганняў беларускіх і расійскіх уладаў накіраваны на знішчэнне нацыянальнай самасвядомасці ўкраінскіх дзяцей. Па выніках такога расследавання **Міжнародны крымінальны суд павінен выдаць ордэры на арышт Аляксандра Лукашэнкі, Дзмітрыя Мезянцава, Міхаіла Мішусціна і Аляксея Талая** за іх удзел у перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей, а таксама перагледзець ужо выданыя ордэры на арышт Уладзіміра Пуціна і Марыі Львовай-Бяловай. Урады таксама павінны падтрымліваць расследаванні ICC шляхам прадастаўлення разведвальнай інфармацыі і абмену дадзенымі;
 - увядзенне кропкавых санкцыяў супраць расійскіх і беларускіх фізічных і юрыдычных асобаў у адказ на іх ролю ў перамяшчэнні, выхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей. Гэтыя санкцыі павінны быць узгодненыя паміж дэмакратычнымі ўрадамі для дасягнення максімальнай эфектыўнасці. Урадам таксама варта супрацоўнічаць з партнёрамі з грамадзянскай супольнасці для распрацоўкі і захавання поўнага спісу фізічных і юрыдычных асоб, вінаватых у злачынствах, у тым ліку прадстаўнікоў Саюзнай дзяржавы, а таксама ўкраінскіх калабарантаў на акупаваных тэрыторыях Украіны. Там, дзе ёсць прабелы ў разведцы, працягнуць даследаванне кадровай структуры і фінансавання Саюзнай дзяржавы як механізму самадзяржаўнай калабарацыі і сістэматызацыі злачынстваў супраць ўкраінскіх дзяцей. У Злучаных Штатах расійскія і беларускія чыноўнікі павінны падпадаць пад санкцыі ў адпаведнасці з адпаведнымі механізмамі, уключаючы раздзел 7031(с) Закона аб штогадовых асігнаваннях, раздзел 212(a)(3)(с) Закона аб іміграцыі і грамадзянстве і Акта Магніцкага аб адказнасці за парушэнне правоў чалавека¹⁵³;
 - гарманізацыя сектаральных санкцый супраць Расіі і Беларусі ў сувязі з саўдзелам рэжыму Лукашэнкі ў агрэсіўнай вайне Пуціна супраць Украіны. Як і зрабіў Еўрасаюз, калі ў ліпені 2024 года прыняў 14-ы пакет санкцый супраць Расіі, урады павінны скараціць магчымасці для абедзвюх краін абыходзіць санкцыі супраць Расіі. Акрамя таго, Лукашэнку разам з Пуціным трэба прыцягнуць да адказнасці за злачынства агрэсіі супраць Украіны праз спецыяльны міжнародны трыбунал. На самой справе перасяленне і перавыхаванне ўкраінскіх дзяцей стала магчымым толькі з-за агрэсіі Расіі супраць Украіны.

Міжнародная кааліцыя за вяртанне ўкраінскіх дзяцей павінна:

- удакладніць свой мандат і план дзеянняў, і таксама:
 - наладзіць рэгулярныя сустрэчы з міжнароднымі і ўкраінскімі партнёрамі з грамадзянскай супольнасці, якія актыўна даследуюць гэтае пытанне, каб спрыяць абмену інфармацыяй і лепшай каардынацыі;

- аб'яднаць фінансаванне для падтрымкі грамадзянскай супольнасці і журналістаў-раследавальнікаў, якія працуюць у гэтай галіне;
 - працягваць публічна падтрымліваць прынцыпы, якія ляжаць у аснове чацвёртага пункта «Формулы міру» прэзідэнта Украіны Уладзіміра Зяленскага, які заклікае да вызвалення ўсіх зняволеных і дэпартаваных з Украіны;
 - паскорыць працэс пашырэння кааліцыі з 40 краін-членаў за кошт далучэння ўрадаў краін Азіі, Лацінскай Амерыкі і Афрыкі. Гэтыя намаганні ўзмоцняць глабальны ціск на Расійскую Федэрацыю і Беларусь з патрабаваннем вярнуць усіх перамешчаных украінскіх дзяцей. У прыватнасці, у кааліцыю павінны ўвайсці ўрады Бразіліі, Намібіі, Рэспублікі Карэя, Уругвая, ПАР, Эфіопіі, Судана, Кот-д'Івуара, Замбіі, Маўрыкія, Батсваны, Руанды, Інданезіі, Казахстана, М'янмы і Індыі, а таксама любыя іншыя краіны, якія маюць адпаведны вопыт у пераадоленні наступстваў палітычнай індактрынацыі і мілітарызацыі дзяцей;
 - прыцягнуць да далейшай дыпламатыі ўрады, якія могуць удзельнічаць у якасці пасярэднікаў у механізме вяртання украінскіх дзяцей, у тым ліку Турцыю і краіны Персідскага заліва, якія раней падтрымлівалі абмен палоннымі, а таксама Ватыкан;
 - прызнаць палітычнае выхаванне і мілітарызацыю дзяцей сёмым сур'ёзным парушэннем правоў дзяцей падчас узброенага канфлікту. Да ўкаранення адпаведнага механізму на ўзроўні Канцылярыі Спецыяльнага прадстаўніка Генеральнага сакратара па пытаннях дзяцей і ўзброеных канфліктаў урадам варта звярнуцца да Савета па правах чалавека ААН з просьбай стварыць спецыяльнага дакладчыка, незалежнага эксперта або працоўную групу для дакументавання гэтых парушэнняў і даць рэкамендацыі па далейшых дзеяннях;
 - заклікаем Расійскую Федэрацыю выканаць рэкамендацыі Канвенцыі ААН аб правах дзіцяці 1989 г. па спыненні палітызацыі і мілітарызацыі школ і прадухіліць любыя спробы перапісаць школьныя праграмы і падручнікі, каб яны адлюстроўвалі палітычную і ваенную павестку сучаснага ўрада.
- Урад Украіны павінен:**
- падчас дыпламатычных кантактаў і на міжнародных форумах падкрэсліваюць сістэматычнае выцясненне ўкраінскіх дзяцей расійскім і беларускім рэжымамі, падкрэсліваючы іх спецыфічную мэту: знішчэнне ўкраінскай нацыянальнай ідэнтнасці шляхам індактрынацыі, перавыхавання і мілітарызацыі. Такія дзеянні ўзмоцняць міжнародны ціск на расійскі і беларускі рэжымы дзеля вяртання ўкраінскіх дзяцей;
 - прыцягнуць іншыя дзяржавы да Міжнароднай кааліцыі за вяртанне ўкраінскіх дзяцей;
 - разам з міжнароднымі партнёрамі дамагацца стварэння афіцыйнага міжнароднага механізму – праз ААН ці іншы міжнародны орган – для сістэматычнага вяртання ўкраінскіх дзяцей. Дзякуючы актыўным намаганням украінскіх уладаў і няўрадавых арганізацый цяпер можна вяртаць некалькі сотняў дзяцей у год, прычым значна больш дзяцей перасяляюцца асобамі, згаданымі ў гэтай справаздачы. Для вырашэння гэтай праблемы неабходны міжнародны механізм, які б адпавядаў яе маштабу;
 - каардынаваць рэакцыю ўрада і мець зносіны са знешнімі зацікаўленымі бакамі, такімі як сваякі, партнёры грамадзянскай супольнасці, СМІ і міжнародныя ўрады праз працу ініцыятывы «Bring Kids Back» і іншых органаў. Акрамя таго, украінскі ўрад павінен:
 - правесці кансультацыі з грамадзянскай супольнасцю па распрацоўцы або зацвярджэнні існуючых надзейных і бяспечных баз даных аб усіх зарэгістраваных выпадках дэпартацыі ўкраінскіх дзяцей у партнёрстве з грамадзянскай супольнасцю Украіны, мясцовымі органамі ўлады і СМІ;
 - больш актыўна шукаць інфармацыю ва ўкраінскай грамадскасці аб выпадках знікнення дзяцей і павышаць інфармаванасць аб існуючых механізмах паведамлення аб такіх выпадках;
 - выкарыстаць доказы, сабраныя разам з няўрадавымі партнёрамі, і распачаць крымінальныя справы супраць украінскіх калабарантаў з акупаваных тэрыторый, якія ўдзельнічалі ў перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей у Беларусі;

- паслядоўна інфармаваць, што юрыдычную згоду на перасяленне ўкраінскіх дзяцей, пазбаўленых бацькоўскай апекі, або дзяцей, якія знаходзяцца ў дзіцячых дамах на акупаванай тэрыторыі, могуць даваць толькі дзяржаўныя органы ўлады Украіны;
 - супрацоўнічаць з грамадзянскай супольнасцю і адпаведнымі міжнароднымі донарамі для правядзення трэнінгаў па працы з непаўналетнімі і ахвярамі гвалтоўных злачынстваў для прадстаўнікоў галін улады і праваахоўных органаў, якія будуць узаемадзейнічаць з украінскімі дзецямі, якія вярнуліся, напрыклад, з Дзяржаўнай памежнай службай;
 - у партнёрстве з украінскай грамадзянскай супольнасцю, мясцовымі суполкамі і донарамі працягваць развіццё сістэмы рэабілітацыі і рэінтэграцыі ўкраінскіх дзяцей, якія вярнуліся. Гэтая сістэма павінна ўлічваць наступствы перавыхавання і мілітарызацыі. Украінскія ўлады павінны прыцягнуць партнёраў для забеспячэння пацярпелых дзяцей усёй неабходнай гуманітарнай, медыцынскай, псіхалагічнай дапамогай і аб'ектыўнымі адукацыйнымі рэсурсамі для аднаўлення іх здароўя і дабрабыту. Урад Украіны павінен, па меры магчымасці, уз'яднаць украінскіх дзяцей з сем'ямі або перадаць іх у сямейныя формы выхавання;
 - узмацніць супрацоўніцтва з украінскай грамадзянскай супольнасцю ў прадухіленні перамяшчэння ўкраінскіх дзяцей. Такія намаганні будуць уключаць пастаянныя намаганні ўрада Украіны па эвакуацыі дзяцей з рэгіёнаў рызыкі, алічбоўку запісаў дзяцей у дзіцячых садках і падтрымку праграм, накіраваных на перасяленне сем'яў з часова акупаваных тэрыторый на тэрыторыю, яка кантралюецца ўрадам Украіны.
- Міжнародныя донары і грамадзянская супольнасць павінны:**
- падтрымаць украінскую грамадзянскую супольнасць і партнёраў-аднадумцаў у пашырэнні кааліцый, якія працуюць над
- раследаваннем, вяртаннем і рэабілітацыяй украінскіх дзяцей, а таксама прыцягненнем вінаватых да адказнасці. Рэкамендуецца наступныя дзеянні:
- вылучыць дадатковыя рэсурсы для вывучэння ролі расійскага і беларускага рэжымаў, а таксама Саюзнай дзяржавы ў сістэматычным перасяленні, перавыхаванні і мілітарызацыі ўкраінскіх дзяцей. Гэтыя намаганні запатрабуюць комплекснага вызначэння зацікаўленых бакоў для забеспячэння найбольш эфектыўнага выкарыстання сродкаў. Яны павінны сканцэнтравацца на ўзаемадзеянні і прамых зносінах расійскіх і беларускіх уладаў у гэтым пытанні;
 - узмацніць узаемадзеянне паміж украінскай грамадзянскай супольнасцю і зацікаўленымі бакамі ў Азіі, Афрыцы і Лацінскай Амерыцы. Гэта паспрыяе павышэнню ўзроўню інфармаванасці аб праблеме і прыцягненню новых краін-членаў да Міжнароднай кааліцыі за вяртанне ўкраінскіх дзяцей, а таксама стварэнню дадатковага ціску на Расійскую Федэрацыю і Беларусь з мэтай вяртання ўкраінскіх дзяцей;
 - падтрымліваць стварэнне глабальных інфармацыйных кампаній для ціску на ўрады краін-парушальнікаў;
 - па ўзгадненні з урадам Украіны і мясцовымі суполкамі падтрымліваць далейшае развіццё і ўкараненне сістэмы рэабілітацыі і рэінтэграцыі дзяцей, якія вярнуліся дадому. Гэтая сістэма магла б абапірацца на вопыт краін, якія ажыццявілі праграмы раззбраення, дэмабілізацыі, дэрадыкалізацыі і рэінтэграцыі (РДР) для дзяцей-салдат, у тым ліку Ліберыі, Сьера-Леонэ і Кот-д'Івуара. Ён таксама можа абапірацца на вопыт груп у Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыцы, такіх як Аргенціна, якія працавалі з дзецямі, якіх забралі з іх сем'яў – над ідэнтыфікацыяй, пошукам крэйных сваякоў і ўстанаўленнем законнага апекі.

Канчатковыя заўвагі

- ¹ Аўтары дакладу выкарыстоўваюць рускі варыянт назвы, каб адлюстраваць, як сам Лукашэнка піша сваё імя ў афіцыйных документах.
- ² Rule 129. The Act of Displacement / International Humanitarian Law Databases: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule129>
- ³ Дэпартацыя грамадзян Украіны з тэрыторый актывных баявых дзеянняў або з часова акупаванай тэрыторыі Украіны на тэрыторыю Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Беларусь / Кааліцыя «Україна. Пятая раниця»: https://ZMINA.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf; The Russian Federation's Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis / Kristina Hook, 26.07.2023: <https://newlinesinstitute.org/genocide/the-russian-federations-escalating-commission-of-genocide-in-ukraine-a-legal-analysis/>
- ⁴ The Russian Federation's Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis / Kristina Hook, 26.07.2023: <https://newlinesinstitute.org/genocide/the-russian-federations-escalating-commission-of-genocide-in-ukraine-a-legal-analysis/>
- ⁵ Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Human Rights Center at the University of California, Berkeley, School of Law, 2022: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
- ⁶ Падпісана распараджэнне пра арганізацыю адпачынку і здаравлення групы дзяцей з Данецкай вобласці ў беларускім «Зубранцы», 15.09.2021: <https://president.gov.by/ru/events/podpisano-rasporyazhenie-ob-organizacii-otdyha-i-ozdorovleniya-gruppy-detej-iz-doneckoy-oblasti-v-beloruskom-zubrenke>
- ⁷ (1) *supra* 4; (2) Kherson torture centres were planned by Russian state, say lawyers / The Guardian, 2 March 2023: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/02/kherson-torture-centres-were-planned-by-russian-state-say-lawyers>; (3) Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/52/62)[EN/RU/UK] (Advance Unedited Version) / ReliefWeb, 16.03.2023: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-independent-international-commission-inquiry-ukraine-ahrc5262enruuk-advance-unedited-version>
- ⁸ (1) Дети Донбасса, которые получили минно-взрывные ранения, приехали на оздоровление в Беларусь, БЕЛТА – Новости Беларуси, 08.05.2024: <https://belta.by/society/view/deti-donbassa-kotorye-poluchili-minno-vzryvnye-raneniya-priehali-na-ozdorovlenie-v-belarus-633175-2024/>; (2) Детство, которого нет: как взрослеют дети Донбасса, Sputnik Беларусь, 19.07.2023: <https://sputnik.by/20230719/detstvo-kotorogo-net-kak-vzrosleyut-deti-donbassa-1077646402.html>; (3) Посещение Национального аэропорта Минск и Минского завода гражданской авиации №407, Президент Республики Беларусь, 11.08.2023: <https://president.gov.by/ru/events/poseshchenie-nacionalnogo-aerporta-minsk-i-minskogo-zavoda-grazhdanskoj-aviacii-no407>
- ⁹ КРЕМЛЁВСКАЯ ЁЛКА, офіційна сторінка у соціальной мережі "Вконтакте" "ГБОУ «Начальная школа №5 Г.О. Макеево», 16.02.2023: https://vk.com/wall-195920155_3489
- ¹⁰ *supra* 6
- ¹¹ Более 150 юных ребят из Донецкой области приехали на оздоровление в Беларусь. Панорама / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 15.09.2021: <https://youtu.be/ngVu14-ogQg>
- ¹² Аналітичний записок «Примусове переміщення та депортація до РФ дітей із тимчасово окупованих територій України» / ZMINA, квітень 2023, с.10: https://ZMINA.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/06/children_web_ukr.pdf
- ¹³ (1) Интервью, где белое называют черным и наоборот. Поговорили с провластным активистом Талаем, который привозит в Беларусь украинских детей / "Зеркало", 28.04.2023: <https://news.zerkalo.io/life/37901.html>; (2) Реабилитация детей с инвалидностью с Донбасса в Беларуси: <https://archive.ph/gMi6t>
- ¹⁴ В сантиметре от сонной артерии: дети Донбасса о ранениях и мечтах о мире / Sputnik Беларусь, 30.09.2022: <https://sputnik.by/20220930/v-santimetre-ot-sonnoy-arterii-deti-donbassa-o-raneniakh-i-mechtah-o-mire-1067406444.html>
- ¹⁵ (1) Дети с Донбасса, которые провели несколько недель в белорусском лагере «Дубрава» на оздоровление, возвращаются к родным / ONT NEWS, 20.09.2022: <https://t.me/ontnews/91916>; (2) Новая радость – новая группа детей Донбасса прибыла к нам в Беларусь! / Телеграм канал "Алексей Талай – новости", 07.09.2022: https://t.me/alexey_talai/2117; (3) В Беларусь на оздоровление прибыла еще одна группа детей Донбасса / ONT NEWS, 26.09.2022: <https://t.me/ontnews/92669>
- ¹⁶ Пачатковая школа з поўным пансіёнам і ваеннай падрыхтоўкай; у ТОТ Украіны ў Расіі арганізавана як навучанне ў кадрацкіх карпусах, так і ў кадрацкіх класах, праграма ваеннай падрыхтоўкі ў агульнаадукацыйных установах (закрытыя крыніцы).
- ¹⁷ (1) Закриті джерела; (2) Очередная группа детей из Донбасса прибыла в Беларусь – видео / Sputnik Беларусь, 13.10.2022: <https://sputnik.by/20221013/ocherednaya-gruppa-detej-iz-donbassa-pribyla-v-belarus--video-1067946881.html>
- ¹⁸ (1) Талай на встрече с детьми из Донбасса: все белорусы очень переживают за вас / БЕЛТА – Новости Беларуси, 14.12.2022: <https://www.belta.by/regions/view/talai-na-vstreche-s-detmi-iz-donbassa-vse-belorusy-ochen-perezhivajut-za-vas-540102-2022/>; (2) Дети Лисичанска (ЛНР) в Беларуси! Принимает Новополоцк! / YouTube-канал "Фонд Талай", 27.01.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=KjpxzWfQLts>
- ¹⁹ «Вставай Донбасс! Россия-мать с тобой! Ты станешь новым Брестом!» / Телеграм-канал "Белорусский силовик", 25.12.2022: https://t.me/belarusian_silovik/8380
- ²⁰ Взрывы снарядов – это норма: что говорят и о чем мечтают дети Донбасса / Sputnik Беларусь, 10.04.2023: <https://sputnik.by/20230410/vzryvy-snaryadov-eto-norma-cto-govoryat-i-o-chem-mechtayut-deti-donbassa-1074219178.html>
- ²¹ «И она умерла... моя младшая сестра» | Как дети выживают на Донбассе? | ВСУ, мины на улицах и бомбёжки / YouTube-канал "NEWS.BY: новости Беларуси и мира", 19.07.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=ORR0iTYFH4>
- ²² (1) Владимир Рогов: большая благодарность белорусам, которые помогли отправить 100 запорожских детей на реабилитацию / СТБ | Новости Беларуси, 26.04.2023: <https://t.me/minskctvby/16597>; (2) Очередная группа детей из Донбасса приехала в Беларусь на отдых и оздоровление / Sputnik Беларусь, 15.05.2023: <https://t.me/sputnikby/66603>
- ²³ *supra*, 22
- ²⁴ (1) Мирное, беззаботное детство. В Новополоцк на три недели прибыли 44 ребенка из Лисичанска и Северодонецка / Телеканал «Звезда», 19.09.2023: https://t.me/tv_zvyazda/12910; (2) Гостеприимная и открытая, Беларусь продолжает подтверждать статус страны, ведущей в это непростое время миролюбивую политику / Телеканал «Звезда», 04.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13171
- ²⁵ Сменить обстановку, отдохнуть и зарядиться эмоциями. Детей из Донбасса встретили в Брестской области / БЕЛТА – Новости Беларуси, 31.10.2023: <https://www.belta.by/society/view/smenit-obstanovku-otдохnut-i-zarjaditsja-emotsijami-detej-iz-donbassa-v-brestskoj-oblasti-597184-2023/>
- ²⁶ (1) НА ОТДЫХ – В БЕЛАРУСЬ / ТРК Брест, 01.11.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=s7EPgrXuo3M>; (2) «Мы спокойно спали». Приемная мама с Донбасса рассказала, как они с детьми отдохнули в Беларуси / БЕЛТА – Новости Беларуси, 14.11.2023: <https://belta.by/society/view/my-sпокойно-spali-priemnaya-mama-s-donbassa-rasskazala-kak-oni-s-detmi-otдохnuli-v-belarusi-599524-2023/>
- ²⁷ Окунуться в рождественскую сказку: на оздоровление в Беларусь приехали дети Донбасса / БЕЛТА – Новости Беларуси, 22.12.2023: <https://belta.by/society/view/okunutsya-v-rozhdestvenskuju-skazku-na-ozdorovlenie-v-belarus-priehali-deti-donbassa-606687-2023/>
- ²⁸ Талай: добрые дела формируют наше пространство и будущее / БЕЛТА – Новости Беларуси, 04.01.2024: <https://belta.by/society/view/talai-dobrye-dela-formirujut-nashe-prostranstvo-i-budusche-608351-2024/>
- ²⁹ В Гомеле встретили ребят из Херсонской области, впервые приехавших в Беларусь / Новости Гомеля, 14.03.2024: https://newsgomel.by/archive_news/society/v-gomele-vstretili-rebaty-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-priekhavshikh-v-belarus_169636.html
- ³⁰ С новыми эмоциями и впечатлениями вернулись дети из Белоруссии / Телеграм-канал "Министерство образования Херсонской области", 01.04.2024: <https://t.me/depobrherson/5641>
- ³¹ В Гомеле тепло встретили ребят из Донбасса, прибывших в Беларусь на оздоровление / Беларусь Сегодня, 08.05.2024: <https://www.sb.by/articles/v-gomele-teplo-vstretili-rebaty-iz-donbassa-pribyvshikh-v-belarus-na-ozdorovlenie.html>
- ³² Молодежь Мелитополя посетила город Минск / Движение Союз, 17.06.2024: <https://souz.by/tpost/uvslrkmx11-molodezh-melitopolya-posetila-gorod-mins>
- ³³ *supra* 18 (2); *supra* 24 (2)
- ³⁴ Закон «Геноцид білоруськаго народу» був адаптований білоруським режимом у 2022 році, він спрямований на покарання тих, хто заперечує визнані режимом звірства, скоєні нацистами, їхніми колаборантами та національними рухами сусідніх народів на території сучасної Білорусі з 1941 до 1951 року. У білоруських школах запроваджено однойменний курс, який охоплює звірства, описані в законі: (1) Геноцид білоруськаго народа в годы Великой Отечественной войны: 1–4 классы : учебное пособие для учащихся учреждений образования, реализующих образовательные программы общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания / [составители: В. В. Толкачев и др.]. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2023: <https://adu.by/images/2023/10/Genocid-bel-naroda-1-4-klass.pdf>; (2) "On the genocide of Belarusian people" – legal overview of the new law / Human Constanta, 13.07.2022: <https://humanconstanta.org/en/on-the-genocide-of-belarusian-people-legal-overview-of-the-new-law/>; (3) Лист Міністерства освіти Білорусі: <https://docs.google.com/document/u/1/d/e/2PACx1vSnaKcYbQkiMe6PUnkRI-74CzWYqYqJPLX00Vegstg9pJrWUlzQ0sC3Eylz39zg/pub>
- ³⁵ Детей с Херсонской области принимают и оздоравливает белорусский народ / Телеграм-канал "Осташко! Важное", 21.03.2024: <https://t.me/OstashkoNews/126013>
- ³⁶ (1) Швайба: дети из Донбасса могут получить образование в Беларуси / Sputnik Беларусь, 14.10.2022: <https://sputnik.by/20221014/shvayba-deti-iz-donbassa-mogut-poluchit-obrazovanie-v-belarusi-1067959141.html>; (2) Дети Донбасса (350 группа) отправились сегодня с отдыха домой / Телеграм-канал "Алексей Талай – новости", 21.09.2022: https://t.me/alexey_talai/2163
- ³⁷ Сегодня донбасских ребят в «Дубраве» навестили спикеры Александр Шлаковский – белорусский политический обозреватель и Александр Лукьянов / Телеграм-канал "Беларуськалі офіцыйналі канал", 13.04.2023: <https://t.me/belaruskali/12644>
- ³⁸ ЧАСТЬ 2 Детям Донбасса Беларусь Лагерь ДУБАВА / Анастасия КРАВЧЕНКО Пряжин Гюнешь сестры Груздевы / YouTube-канал "Елена Курхиен", 14.10.2022: <https://youtu.be/2B6tcol4XmT?t=1568>
- ³⁹ Донбасс в нашем сердце / Телеграм-канал "Бондарева. БЕЗ КУПЮР", 06.10.2023: https://t.me/bondareva_bez_kupjur/18998
- ⁴⁰ (1) Очень значимый сегодня был у нас день. Встретились с Алексеем Талаем / Телеграм-канал "Дельфины", 26.04.2023: <https://t.me/delfini2022/684>; (2) Гомель встретил детей-инвалидов из ДНР и ЛНР, которые приехали в Беларусь на оздоровление и отметят в нашей стране День Победы / Правда Гомель, 08.05.2024: <https://gp.by/novosti/obshchestvo/news285709.html>; (3) «наратив Великої Вітчизняної війни» стверджує, що Друга світова війна почалася лише в 1941 році, а не в 1939-му; ігноруючи пакт Молотова-Ріббентропа, який мстив протоколи, пов'язані з територіальним поділом Європи між нацистським і радянським режимами. Це також стосується ідеї, що Росія відіграла виняткову роль у захисті Радянського Союзу від нацистської Німеччини. Сюди ж відноситься і героїзація тих, хто загинув під час війни. У сучасній Росії Кремль використовує пам'ять про війну для сприяння мілітаризації молоді, а також для виправдання російської агресії проти України, стверджуючи, що така агресія є «денацифікацією».
- ⁴¹ Украина ОБСТРЕЛИВАЕТ Донбасс | Беларусь «крадёт детей»? | Кадры реальной жизни Лисичанска. Фильм / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 18.07.2023: <https://youtu.be/C0-Z97Hm1do?t=1129>
- ⁴² (1) Ребята с особенной судьбой: как проходят реабилитацию дети из Донбасса в Беларуси / ONT NEWS, 30.04.2023: <https://t.me/ontnews/113743>; (2) Дети Донбасса на оздоровление в Беларуси. Главный эфир / NEWS.BY: новости Беларуси и мира, 28.05.2023: <https://youtu.be/mM8Z00DLwFo>
- ⁴³ Белорусская помощь детям Донбасса – преступление? Что говорит оппозиция. ЭТО ДРУГОЕ / Международное радио "Беларусь", 17.05.2023: https://www.youtube.com/watch?v=1x_sPBQJ-Y&t=415
- ⁴⁴ *supra* 18 (2); *supra* 14

- ⁴⁵ Спецiальна доповiдi "Переопiленi. Системна росiйська полiтика знищення української iдентичностi дiтей" / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 16.07.2024: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Спецiальна_дoповiдi___ПЕРЕОПIЛЕНI_.pdf?fbclid=IwY2xjawEF-rxleHRuA2FibQlxMAABHRAe1AETPUjMcXtOTCv0H3-E6atCJvew5mj2yEUFJAJebrM0ahVKHh07pA_aem_0xXrRB0g20cy4UgmR171QQ
- ⁴⁶ (1) Як лiтера Z стала символом вiйни Росiї проти України та що це означає / BBC News Україна, 08.03.2022: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60658477>; (2) В санаторiї «Волма» в Червеном районi проходять реабiлітацiю 30 чоловек из Дoнецька и Мариуполя / Беларусь Сегоднiя, 10.06.2022: <https://www.sb.by/articles/v-sanatorii-volma-v-chervenskom-rayone-prokhodyat-reabilitatsiyu-30-chelovek-iz-donetska-i-mariupolya.html>
- ⁴⁷ *supra* 37
- ⁴⁸ Самий душевний и трогательный концерт на котором побывал ЦПК / Телеграм-канал "Центр подготовки кадров МВД", 04.01.2023: https://t.me/cpk_mvdb/688
- ⁴⁹ (1) Сотрудники ИДН Фрунзенского РУВД сопроводили детей Донбасса на экскурсию по Минску / Телеграм-канал "Милиция Минска", 04.01.2023: https://t.me/police_minsk/7906; (2) Подарили праздник детям Донбасса / Телеграм-канал "МВД Беларуси", 29.12.2022: <https://t.me/pressmvd/6348>
- ⁵⁰ Группа детей Донбасса уезжает с отдыха в Беларусь / Телеграм-канал "ВТО в УО БелГУТ", 06.10.2023: https://t.me/vtf_belsut/7250
- ⁵¹ Дети из Горловки (ДНР) искренне поблагодарили ГУБОП и поздравили всех с Новым годом / Телеграм-канал "Алексей Талай – новости", 31.12.2022: https://t.me/alexei_talai/2564
- ⁵² Олександр Захарченко був «главою держави» i «прем'єр-міністром» так званої «Донецької народної республіки» у 2014–2018 роках.
- ⁵³ РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецк: <https://web.archive.org/web/20240602130528/https://cadets-dpr.gosuslugi.ru/>
- ⁵⁴ «Едем делать кадетский корпус». Как Александр Захарченко создал элитное учебное заведение в Донецке / Украина.ру, 26.06.2022: <https://ukraina.ru/20220626/1034231877.html>
- ⁵⁵ (1) РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» 4 класс: <https://archive.ph/sqMwd>; (2) 5 вьезд: <https://archive.ph/Plzin>; (3) 6 вьезд: <https://archive.ph/UoC47>; (4) 7 вьезд: <https://archive.ph/Yo1Ra>; (5) 8 вьезд: <https://archive.ph/65NKi>; (6) 9 вьезд: <https://archive.ph/Z9Rk6>; (7) 10 вьезд: <https://archive.ph/vTf5K>; (8) 11 вьезд: <https://archive.ph/n7EFO>; (9) Выпускники 2024: <https://archive.ph/HT48d#selection-1479.0-1479.15>
- ⁵⁶ *supra* 54
- ⁵⁷ (1) Первое сентября! / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 01.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/518; (2) С днем знаний! / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 01.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/527
- ⁵⁸ *supra* 54
- ⁵⁹ Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, стаття 51: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
- ⁶⁰ Першапачаткова уведення як «символ перемоги Савецькага Саюза над нацистскай Германіяй», георгеіўскія служкі сталі сімвалам рускага нацыяналізму i падтрымкі Пуціна. З 2014 года служкі таксама звязваюць з падтрымкай Расійяй вайны в Украіне i ілжывымі заявамі Пуціна аб нацыхтах в Украіне: (1) В преддверии празднования 78 годовщины Победы дан старт конкурсу «Рисуем Победу вместе». / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 07.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/45; (2) День единьих действий в память о геноциде советского народа нацистами и их пособниками в годы Великой Отечественной войны / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1538; (3) Федеральный закон от 13.03.1995 г. № 32-ФЗ, Президент России, 13.03.1995: <https://www.kremlin.ru/acts/bank/7640>; (4) В парке культуры и отдыха имени Ленинского комсомола прошло возложение цветов к памятнику «Твоим освободителям, Донбасс» / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 09.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/579; (5) 19 апреля – День памяти о геноциде советского народа нацистами в годы войны / Межпарламентская Ассамблея государств – участников СНГ, 19.04.2024: <https://paodkb.org/events/19-aprelya-den-pamyati-o-genotside>; (6) Акция «Георгиевская ленточка» проходит не первый год. / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 05.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/33
- ⁶¹ (1) БРЕСТ ПОСЕЩАЮТ КАДЕТЫ ИЗ ДОНБАССА / Телеграм-канал "Брестский вестник", 14.04.2024: <https://t.me/bvnby/53559>; (2) Приветствие брестчанам от гостей из Донецка / Телеграм-канал "Брестский вестник", 14.04.2024: <https://t.me/bvnby/53564>
- ⁶² Живая память благодарных поколений / Местный благотворительный фонд имени Алексея Талая: <https://wetogether.by/proekty/zhivaya-pamyat-blagodarnyh-pokolenij/>
- ⁶³ Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко" (1) 11 января 2024 года в РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» прошел Урок мужества в 9-11 учебных взводах на тему «Мужество – как проявление воли человека», 11.01.2024: https://t.me/kadety_donetsk/953; https://t.me/kadety_donetsk/954; (2) Сегодня в такой замечательный праздник нас посетили новые друзья – Новосибирские казаки, которые сейчас выполняют воинский долг у нас на Донбассе, 14.08.2023: https://t.me/kadety_donetsk/436; (3) Филиал Госфонда «Защитники Отечества» организовал в Кадетском корпусе встречу с Санижат Исаевной – матерью Героя России, 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1551; https://t.me/kadety_donetsk/1552; (4) Визит "Боевого братства", 19.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/134; https://t.me/kadety_donetsk/958; (5) В Кадетском корпусе им. А.В. Захарченко состоялась встреча с Офицерами России, 19.04.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1532
- ⁶⁴ Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко" (1) В Кадетском корпусе в День возвращения ДНР в Россию прошло праздничное мероприятие, 30.09.2023: https://t.me/kadety_donetsk/698; (2) В РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» состоялся турнир «Кубок воинской славы России», 13.02.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1036; (3) В РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко» прошел Первый открытый турнир по быстрым шахматам, посвященный Дню Конституции Российской Федерации, 13.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/795; (4) Поднятие флага, 26.02.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1200
- ⁶⁵ Посвящение в кадеты школы № 4 им. А. В. Захарченко / Дзен-канал "Оплот ТВ", сiчень 2024 року: https://dzen.ru/video/watch/656f11c4af90fa2926242587?share_to=telegram
- ⁶⁶ В рамках подведения итогов за год было проведено торжественное мероприятие «Я будущий кадет» / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 16.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1925; https://t.me/kadety_donetsk/1939
- ⁶⁷ Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко" (1) Военнослужащие Дикой дивизии Донбасса в перерыве между боевыми задачами приняли участие в фотосессии для проекта «Герои с нашего двора», 24.10.2023: https://t.me/kadety_donetsk/741; (2) 04.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/783; (3) 04.12.2023: https://t.me/kadety_donetsk/784
- ⁶⁸ (1) Главное на 18.30 от 30.10.2023 / Дзен-канал "Оплот ТВ", 30.10.2023: <https://dzen.ru/video/watch/653fbcdf1a4d481daf11ca21>; (2) Поздравляем весь Кадетский корпус С Днём народного единства! / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 03.11.2023: https://t.me/kadety_donetsk/759
- ⁶⁹ Выпускники 2023 года участвовали в Параде Победы / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 15.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1909
- ⁷⁰ Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко" (1) Парад Победы 2024 в Волгограде, 16.05.2024: https://t.me/kadety_donetsk/1923; https://t.me/kadety_donetsk/1924; (2) Профайл "Ольмезов Даниил" <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vT57eJ6aLPZM8Wm54JhD8AI0X161vW1dW7MTfPY1DuDaQ81-L3glHyWUXpKv1zZfFvSb5jU87p/pub>
- ⁷¹ Організація «Дельфіни» базується в окупованому Дoнецьку i проводить уроки плавання та поїздки на вiйськовi бази для людей з iнвалідностю. У тiснi співпраці з бiлоруським режимом вона є ключовим учасником переміщення українських дiтей.
- ⁷² Телеграм-канал "Дельфины" (1) Общественная организация Дельфины совместно с кадетами ,приняли участие во всероссийском флешмобе #Встанем, 08.05.2023: <https://t.me/delfini2022/787>; (2) "ИЕРУСАЛИМ", 29.10.2023: https://t.me/kadety_donetsk/757; (3) Марафон добра продолжается, 04.07.2023: https://t.me/kadety_donetsk/293
- ⁷³ "Фонд ветеранов спецназа Урала и Сибири" вiдiвiдує Кадетський корпус / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 20.06.2023: https://t.me/kadety_donetsk/236
- ⁷⁴ Анна Кузнецова: Поддержка – великая сила!. Наша Рабочая группа по СВО регулярно оказывает помощь участникам спецоперации / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 06.08.2023: https://t.me/kadety_donetsk/385
- ⁷⁵ Полторы сотни детей из Донбасса гостят в лучшем лагере нашей страны / <https://www.sb.by/articles/u-menya-zamirae-serdtshe-ot-krasoty-belarusi.html>
- ⁷⁶ Вересень-жовтень 2022 року, закриті джерела.
- ⁷⁷ РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецк / Левицкая Елена Александровна, советник директора по воспитанию: https://sh-kd-imzaxarchenko-doneck-r897.gosweb.gosuslugi.ru/persony/sotrudniki_18.html
- ⁷⁸ Школьные политруки / Новая газета, 10.09.2021: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/09/10/shkolnye-politruki>
- ⁷⁹ РБОУ «Школа №4 – Кадетский корпус им. А.В. Захарченко», г. Донецк/ Косарицкая Инна Анатольевна педагог-библиотекарь: https://sh-kd-imzaxarchenko-doneck-r897.gosweb.gosuslugi.ru/persony/sotrudniki_25.html, закриті джерела.
- ⁸⁰ «Отбойный молоток» / Телеграм-канал "Юлия Чичерина", 29.01.2024: https://t.me/julia_chicherina/3050
- ⁸¹ (1) Кадеты из Донецка: чаще всего «бомбят» по праздникам / Sputnik Беларусь, 12.04.2024: <https://sputnik.by/20240412/kadety-iz-donetska-chasche-vsego-bombyat-po-prazdnikam-1085435611.html>; (2) Рассказать правду о жизни в Донецке. / Телеграм-канал "ВЕСТИ ДОНЕЦК", 23.08.2024: <https://t.me/VESTITDONETSK/4273>; (3) Воспитанники кадетского корпуса им. Александра Владимировича Захарченко посетили Республику Беларусь. / Телеграм-канал "Папино радио Донецк 107.6 FM", 30.04.2024: <https://t.me/papinoradio1076/1605>; (4) Совсем недавно ГВО «СШ №8 им. Героя Беларуси В.Н.Карвата г. Бреста» стала «Школой мира». / Телеграм-канал "Русское общество в Беларуси", 15.04.2024: <https://t.me/russkoebelarus/1685>
- ⁸² *supra* 81 (1)
- ⁸³ (1) Профайл "Хаунова Анастасія": https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vSWM_W0TG9nQyAZhb7B32vsv4Jk_OtLazuJlXbkAhmKeFJwCagML6XJLwR1Mo-4cgi6KWpOizk-34/pub; (2) *supra* 81; (3) Представители Кадетского корпуса имени А.В. Захарченко приняли участие во всероссийском конкурсе социальных проектов / Лента новостей ДНР, 20.03.2023: <https://dnr-news.ru/other/2023/03/20/272799.html>; (4) В пятницу волонтерская группа «Единичка» в очередной раз передала нашим военным на фронт самые необходимые вещи. / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 07.05.2023: https://t.me/kadety_donetsk/50
- ⁸⁴ В ДНР реализуется федеральный проект «Герои с нашего двора!». / Телеграм-канал "Администрация Главы ДНР", 20.03.2024: https://t.me/AG_DPR/3814
- ⁸⁵ (1) Профайл "Султанов Рафик": https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vQ3tAhV5NNCIHP2hLn7_iQ2wb7VJbiq7Qwjs0mBl8YrTcVgR_g8gsIH9vTONk7QFEq-XIBOqj_2u/pub; (2) Донецким кадетам провели экскурсию в воинской колы Новосибирска, 18.04.2024: <https://web.archive.org/web/20240418164703/https://www.nsktv.ru/news/obshchestvo/donetskimi-kadetam-proveli-ekskursiyu-v-voinskoy-chasti-novosibirsk/>; (3) Клевенчанки России / Телеграм-канал "Кадетский корпус им. А.В. Захарченко", 07.06.2023: https://t.me/kadety_donetsk/190
- ⁸⁶ *supra* 13
- ⁸⁷ Білорусь краде українських дiтей / KIBORG, 05.06.2023: <https://kiborg.news/2023/06/05/bilorus-krade-ukrayinskyh-ditej/>
- ⁸⁸ *supra* 22 (1)
- ⁸⁹ *supra* 21
- ⁹⁰ В Дoнецьке – ДНР вiстрiтився з главою республiки, Пушиліным Денісом Владимiровичем / Телеграм-канал "Алексей Талай – новости", 05.06.2024: https://t.me/alexei_talai/6003
- ⁹¹ *supra* 8 (3)
- ⁹² Нiкогда не сдаваться! Паралимпиец Алексей Талай вiстрiтився з ребятами из Новополица, Лисичанска и Северодоноцька / Телеканал «Звезда», 03.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13159
- ⁹³ ЗАБОТА О БУДУЩЕМ В НАСТОЯЩЕМ / ОАО "Беларуськалий": https://belaruskali.by/politika/sotsialnaya-politika/index.php?phrase_id=40574
- ⁹⁴ Филиал "Санаторий "Волма" / Минсктранс: <https://minsktrans.by/filial/filial-sanatorij-volma/>

- ⁹⁵ «Гомельпромстрой» филиал «Санаторий «Золотые пески» ОАО / Гомельское отделение Белорусской торгово-промышленной палаты: Республика Беларусь: <https://bizgomel.by/ru/gomelpromstroj-filial-sanatorij-zolotyie-peski-oao/>
- ⁹⁶ Сотрудники ИДН Фрунзенского РУВД сопроводили детей Донбасса на экскурсию по Минску / Телеграм-канал «Милиция Минска», 04.01.2023: https://t.me/police_minsk/7906; *supra* 49 (1)
- ⁹⁷ *supra* 18 (2)
- ⁹⁸ Самая главная в мире профессия – быть человеком! Дети из Лисичанска и Северодонецка в Новополюцке посетили представители Красного Креста / Телеканал «Звезда», 21.09.2023: https://t.me/tv_zvyazda/12940
- ⁹⁹ «Уезжать очень грустно». Ребята из Лисичанска и Северодонецка поделились впечатлениями от пребывания в Новополюцке / Телеканал «Звезда», 05.10.2023: https://t.me/tv_zvyazda/13185
- ¹⁰⁰ «Вывались из нашего ада». Юные музыканты из Горловки едут в Минск для участия в фестивале «Свои» / СТБ, 16.03.2023: <https://ctv.by/yvryalis-iz-nashego-ada-yunye-muzykanty-iz-gorlovki-edut-v-minsk-dlya-uchastiya-v-festivale-svoi>
- ¹⁰¹ *supra* 49 (1)
- ¹⁰² С новыми впечатлениями и силами – ребята из Донбасса возвращаются домой / Беларусь Сегодня, 06.10.2023: <https://www.sb.by/articles/s-novymi-vpechatleniyami-i-silami-rebyata-iz-donbassa-vozvrashchayutsya-domoy.html>
- ¹⁰³ Губернатор Могилёвской области Анатолий Исаченко на встрече с представителем Фонда Талая в Могилёве Виталием Берёзо поддержал идею принять на оздоровление и отдых группу детей с Донбасса! / Телеграм-канал «Беларусь с Донбассом», 21.10.2023: https://t.me/belarus_donbassu/300
- ¹⁰⁴ Вадим Кравчук встретился с детьми Донецкой Народной Республики / Телеграм-канал «Брестский областной исполнительный комитет», 31.10.2023: <https://t.me/brestoik/6199>
- ¹⁰⁵ (1) *supra* 27 ; (2) Большое дело. На Гомельском железнодорожном вокзале торжественно встретили детей из Донбасса / Правда Гомель, 22.12.2023: <https://gp.by/novosti/obshchestvo/news279769.html>
- ¹⁰⁶ В Могилевскую область на оздоровление прибыли 35 детей из Луганской области / Телеграм-канал «MOGILEVNEWS», 22.12.2023: <https://t.me/mogilevnewsby/53796>
- ¹⁰⁷ Накануне Праздника Рождества Христова встретился с детьми-сиротами из Антрацита (ЛНР) / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 06.01.2024: https://t.me/alexei_talai/4750
- ¹⁰⁸ Гайдужевич: человек года Беларуси в 2023 году – белорусский Президент / Либерально-демократическая партия Беларуси, 18.12.2023: <https://ldpb.by/ru/informatsiya/gajdukevich-chelovek-goda-belarusi-v-2023-godu-belorusskij-prezident/>
- ¹⁰⁹ Белорусскому государственному концерну по нефти и химии сегодня вручена благодарность Фонда имени Алексея Талая. / Телеграм-канал «НЕФТЕХИМИЯ», 05.02.2024: <https://t.me/belchemoil/4605>
- ¹¹⁰ Sputnik запустил мультимедийный хаб в Белоруссии / РИА Новости, 15.12.2014: <https://ria.ru/20141215/1038256272.html>
- ¹¹¹ Необходимо информировать парламентариев других государств мира о результатах парламентского расследования преступлений со стороны киевского режима против детей / Телеграм-канал «Анна Кузнецова», 27.09.2023: https://t.me/Anna_Jurjevna/6886
- ¹¹² Готовность прийти на помощь – основа цивилизационного кода белорусов и россиян / Столица, 13.10.2023: <https://youtu.be/uwQJ3N0eStk?si=VPhCaJnUyMsQIK9>
- ¹¹³ На просторах Форума Союзного государства «История для будущего. / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 13.10.2023: https://t.me/alexei_talai/4056
- ¹¹⁴ Отказ западных дипломатов от посещения отдыхающих в Беларуси детей из Донбасса – это проявление трусости и лицемерия, заявил Борис Грызов / Sputnik Беларусь, 06.10.2023: <https://t.me/sputnikby/78613>
- ¹¹⁵ (1) Президент Владимир Владимирович Путин подписал Указ № 825 «О награждении государственными наградами Российской Федерации»; Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 10.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4251; (2) Я горд, что Беларусь реализует гуманитарную миссию на Донбассе. Весь народ сегодня сплотился в помощь ближнему своему», – Алексей Талай / Телеграм-канал «ЖС Premium», 30.05.2024: <https://t.me/sewersefsd/45188>
- ¹¹⁶ Талай: в нынешнюю эпоху зло больше не скрывается под овечьей шкурой и ставки слишком велики / БЕЛТА – Новости Беларуси, 12.10.2023: <https://www.belta.by/society/view/talai-v-nyneshnjuje-epohu-zlo-bolshe-ne-skryvaetsja-pod-ovechjej-shkuroj-i-stavki-slishkom-veliki-593452-2023/>
- ¹¹⁷ Полезное знакомство на полях международного форума «История для будущего. Россия и Беларусь» / Телеграм-канал «Русский дом в Гомеле», 12.10.2023: <https://t.me/russiagomel/1962>
- ¹¹⁸ (1) Нижегородцы познакомиться с Алексеем Талаем – живой легендой из Республики Беларусь и настоящим героем нашего времени. / Телеграм-канал «Игорь Седых», 20.11.2023: https://t.me/i_sedykh/579; (2) Известный паралимпиец Республики Беларусь Алексей Талай, спикер, мотиватор, бизнесмен, учредитель благотворительного фонда и многодетный отец, приехал в Нижний Новгород. Алексей Талай встретился с нижегородцами, рассказал о своей непростой судьбе. / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 21.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4339
- ¹¹⁹ Сегодня лично познакомился с Алексеем Талаем – выдающимся белорусским спортсменом, человеком, вдохновляющим на победы. / Телеграм-канал «Глеб Никитин», 21.11.2023: https://t.me/glebnikitin_nn/3682
- ¹²⁰ Совет делового сотрудничества Республики Беларусь и Нижегородской области Российской Федерации / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 30.11.2023: https://t.me/alexei_talai/4392
- ¹²¹ Алексей Талай рассказал об инициативе Нижегородской области в патриотическом воспитании / Rutube-канал «Sputnik Беларусь», счён 2024: <https://rutube.ru/video/0da3f6667c68eb9c86e96c3ae43e4a/?r=wd>
- ¹²² Будущий сосед по скамье подсудимых в МУС Алексей Талай рассказывает очередную историю спасения детей, вывезенных из зоны боевых действий. / Телеграм-канал «Юлия Витязева», 01.11.2023: <https://t.me/vityzeva/91742>
- ¹²³ 11 років тюрми отримала одеситка Юлія Вітязева, що стала пропагандисткою на каналі Соловйова / LB.ua, 30.11.2023: https://lb.ua/society/2023/11/30/586841_11_rokiv_tyurmi_otrimala_odesitka_yuliya.html
- ¹²⁴ Завершился двухнедельный отдых в Гродненской области детей, приехавших из Херсонской области при поддержке Фонда Алексея Талая. / Телеграм-канал «Тенконсульство России в Гродно», 28.03.2024: <https://t.me/GrodnoRusCons/1492>
- ¹²⁵ Вице-консул Генконсульства России в Гродно Юрий Соломин о встрече с детьми из Херсонской области. / Телеграм-канал «Тенконсульство России в Гродно», 28.03.2024: <https://t.me/GrodnoRusCons/1501>
- ¹²⁶ *supra* 31
- ¹²⁷ Дети Донбасса, получившие минно-взрывные ранения, проходят реабилитацию в Беларуси / ONT NEWS, 13.05.2024: <https://t.me/ontnews/147600>
- ¹²⁸ Известный спикер-мотиватор, учредитель благотворительного фонда, паралимпиец из Беларуси Алексей Талай проведет для югорчан «Уроки мужества» / Елка, 16.11.2023: <https://elkanku.ru/news/izvestnyi-spiker-motivator-ucreditel-blagotvoritelnogo-fonda-paralimpiiec-iz-belarusi-aleksei-talai-provedet-dlia-iugorcan-uroki-muzestva>
- ¹²⁹ Губернатор ХМАО Наталья Комарова попала в 13-й пакет санкций Евросоюза / Коммерсантъ Урал, 23.02.2024: <https://www.kommersant.ru/doc/6532266>
- ¹³⁰ Доказательства совершенных Лукашенко военных преступлений переданы в Международный уголовный суд / НАУ, 27.06.2023: <https://www.belarus-nau.org/post/dokazatelstva-sovershennykh-lukashenko-voennykh-prstuplenij-peredany-v-mezhdunarodnyj-ugolovnyj-sud>
- ¹³¹ (1) Мезенцев: помощь детям Донбасса стала мероприятием Союзного государства / ТАСС, 22.09.2022: <https://tass.ru/obshchestvo/15853367>; (2) БЕЛАРУСЬ – в полном распоряжении ВС РФ. Лукашенко исполняет волю ПУТИНА. Интервью с Латушко / FREEDOM, 11.04.2023: https://www.youtube.com/watch?v=pkQ_MJXupcE&t=737s
- ¹³² *supra* 6
- ¹³³ ПСМ СГ 29 ноября 2023 г. № 34 о мероприятии Союзного государства: <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vQ1uiD0dNXrSVQp0TERw9LgRqBt0M4ADWLsJiuv10pnyyo0AlnSbGJ80iBtCOw/pub>
- ¹³⁴ (1) № 8 от 29.01.2024. Постановление ВРС: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vT7EihkfuLn2PT1S183cJOKamn3D0oEYbi21Gzu_bPx_MxRiCZm6ZCd7W3mApub; (2) Приложение_ОСНОВ. вопросы ВРС: https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vSVrWc22a1fRbCmCnS53JtQIXwMNGDgPbc9KbZGkHuMHF1Y7hJtbynZGGP_VA/pub
- ¹³⁵ Мезенцев заявил о продолжении помощи СГ республикам Донбасса / ТАСС, 11.07.2024: <https://tass.ru/obshchestvo/21072157>
- ¹³⁶ Реабилитация детей Донбасса / Телеграм-канал «Алексей Талай – новости», 02.10.2022: https://t.me/alexei_talai/2223
- ¹³⁷ Установили на здание будущего Реабилитационного центра первую табличку! / Телеграм-канал «Реабилитационный Центр», 08.11.2023: <https://t.me/reabi/24>
- ¹³⁸ Именно в нашей дорогой Беларуси начнет свой добрый путь уникальная союзная программа Реабилитации детей, потерявших конечности, в которой личным мотиватором и тренером по плаванию выступит сам Алексей Талай! / Телеграм-канал «Беларусь с Донбассом», 04.04.2024: https://t.me/belarus_donbassu/675
- ¹³⁹ Алексей Талай: под Борисовом появится реабилитационный центр для детей Донбасса/Союзное государство, 14.11.2023: https://xn--c1angbpdpxf--p1ai/humanitarian_dimension/238090/
- ¹⁴⁰ В Постоянном комитете Союзного государства Беларуси и России состоялась рабочая встреча под председательством Богдан Елены Леонидовны, являющейся заместителем секретаря. На встрече обсуждались варианты наилучших форматов создания Реабилитационного центра. / Телеграм-канал «Реабилитационный Центр», 24.01.2024: <https://t.me/reabi/37>
- ¹⁴¹ Сотрудничество по проблемам воспитания в РФ и Белоруссии обсудили на форуме в честь годовщины... / Наука и образование, 06.12.2023: [https://edu.rin.ru/novosti/210961/Sotrudnichestvo_po_problemam_vospitanija_v_RF_i_Belorussii_obsudili_na_forume_v_chest_godovschiny_soz.html](https://edu.rin.ru/novosti/210961/Sotrudnichestvo_po_problemam_vospitanija_v_RF_i_Belorussii_obsudili_na_forume_v_chest_godovschiny.../)
- ¹⁴² (Не)повернення дітей: Україна перед найбільшим викликом з часів незалежності / ГО «Регіональний центр прав людини», ГО «Регіональна мережа за права дитини», БФ «Голоси дітей», 12.09.2024: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/ne-povernennia-ditey-ukraina-pered-naybilishym-vyklykom-z-chasiv-nezalezhnosti/>
- ¹⁴³ (1) Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>; (2) International Covenant on civil and political rights, 1967: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf
- ¹⁴⁴ Тобін, Д., та Тодрес, Д. (2019). Стаття 8: Право на збереження індивідуальності дитини. В Д. Тобін (ред.), Конвенція ООН про права дитини: Коментар (с. 281–306). Видавництво Оксфордського університету. *supra* 143 (1)
- ¹⁴⁵ Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath / Office of the High Commissioner for Human Rights, 19.03.2024: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and>
- ¹⁴⁷ Правава оцінка переміщення українських дітей до Білорусі: еволюція міжнародного злочину. / ПЦПЛ , с. 3: <https://krymbezpravil.org.ua/en/analytcs-en/legal-assessment-of-the-displacement-of-ukrainian-children-to-belarus-the-evolution-of-an-international-crime/>
- ¹⁴⁸ General comment no. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31) / UN. Committee on the Rights of the Child, 2013: <https://digitallibrary.un.org/record/778539>
- ¹⁴⁹ Прокурор проти Тадіча, справа № IT-94-1-T, Судова палата, 7 травня 1997 року, п. 689.
- ¹⁵⁰ Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova / ICC, 17.03.2023: <https://www.icc-ppi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
- ¹⁵¹ Resolution 2495 “Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to the Russian Federation or to temporarily occupied Ukrainian territories: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators”, 27/04.2023: <https://pace.coe.int/en/files/31776>;
- ¹⁵² EU adopts 13th package of sanctions against Russia after two years of its war of aggression against Ukraine / European Commission, 23.02.2024: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_963
- ¹⁵³ (1) Corruption-Related Designations – Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs / US Department of State: <https://www.state.gov/corruption-related-designations-bureau-of-international-narcotics-and-law-enforcement-affairs-2/>; (2) Imposing Sanctions and Visa Restrictions on Individuals and Entities to Promote Accountability for Forced Transfer and Deportation of Children During Russia's Illegal War Against Ukraine / US Department of State, 24.08.2023: <https://www.state.gov/imposing-sanctions-and-visa-restrictions-on-individuals-and-entities-to-promote-accountability-for-forced-transfer-and-deportation-of-children-during-russias-illegal-war-against-ukraine/>; (3) The Global Magnitsky Sanctions Program / US Department of State: <https://www.state.gov/global-magnitsky-act/>

